

**GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR HISTORISKA STUDIER**

JUBILEUMSUTSTÄLLNINGEN I GÖTEBORG 1923

Debatten i göteborgstidningarna inför utställningen åren 1914-1923

Rikard Eklund
C-uppsats i historia
VT 2011
Handledare: Jan Christensen

INNEHÅLL

1.	INLEDNING	4
1.1	Introduktion	4
1.2	Syfte	5
1.3	Frågeställningar	5
2.	METOD OCH KÄLLOR	5
2.1	Inledning	5
2.1.1	Teori	6
2.1.2	Metod	6
2.1.3	Källor	7
2.1.3.1	Stadsfullmäktige och Jubileumsstyrelsen	7
2.1.3.2	Tidningar	8
3.	BAKGRUND	9
3.1	Översikt Göteborgs historia	9
3.2	Det allmänna läget i Sverige och i omvärlden	11
3.3	Göteborg som utställningsstad	13
3.4	Tidigare jubileer	13
4.	FORSKNINGSLÄGE	15
4.1	Litteraturöversikt	15
4.2	Slutsats litteraturöversikt	18
5.	UNDERSÖKNING	18
5.1	Jubileumsutställningen 1923	18
5.1.1	Åren 1910-1916: från tanke till handling	18
5.1.2	Åren 1917-1920: kriser, förändring och samförstånd	30
5.1.3	Åren 1920-1923: urladdning, konsolidering och målgång	36
5.1.4	Utställningens beteckning	44
5.1.5	Efterspel	46
6.	RESULTAT	47
6.1	Inledning	47
6.1.1	Hur framställdes utställningen utifrån tidningarnas politiska skala?	47
6.1.2	Göteborgs Morgonpost: 1906-1912 konservativ; 1912-134 moderat	47
6.1.3	Göteborgs-Posten: 1859- liberal	48
6.1.4	Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning: 1832-1973 frisinnad-liberal	48
6.1.5	Ny Tid: 1892-1966 socialdemokratisk	49

6.1.6	Samförstånd mellan politik, näringsliv och kultur?	50
7.	DISKUSSION	50
7.1	Generellt	50
7.2	Specifikt	52
8.	SAMMANFATTNING	52
9.	NOTFÖRTECKNING	55
10.	KÄLLOR OCH BEARBETNINGAR	58
10.1	Otryckta källor	58
10.1.1	Arkiv	58
10.1.2	Internet	58
10.1.3	Opublicerade uppsatser	58
10.2	Tryckta källor och bearbetningar	58

1. INLEDNING

1.1 Introduktion

År 2021 firar Göteborg sitt 400-årsjubileum till minne av de stadsprivilegier Gustav II Adolf utfärdade den 4 juni år 1621.¹ Diskussionen och debatten har så här 10 år före det stundande 400-årsjubileumet så sakteliga startat i media, främst rörande formerna för hur detta jubileumsfirande skall se ut. Ungefär vid samma tid för hundra år sedan, det vill säga i början av 1910-talet, var det ännu tyst i de göteborgska medierna angående ett jubileumsfirande. När Jubileumsutställningen stängdes den 15 oktober 1923, efter en förlängning på två veckor från det ursprungliga stängningsdatumet 30 september, hade 4,2 miljoner besökare gästat densamma. En sådan besöksmängd är ansevärd då staden vid tillfället inhyste cirka 230,000 invånare. Stockholmsutställningen 1897 hade en och en halv miljon besökare och den 1930 fyra miljoner, vilket ger ett visst perspektiv på omfattningen av Jubileumsutställningen i Göteborg. 30 september 1923 markerade också slutet på det största utställningsevenemang som vid den tiden genomförts i Norden.^{2 3} För att belysa några andra intressanta data kring Jubileumsutställningen kan nedanstående citat, hämtat från ett tjänsteutlåtande rörande 2021 års 400-årsjubileum, från Stadskansliet i Göteborg tjäna som gott exempel:

”[...] Under året förlades t ex Idrottsspelen och en rad andra möten och utställningar till Göteborg. Jubileumsutställningen bidrog till att sätta Göteborg på kartan och medverkade till att Göteborgs industrier fann nya marknader. De totala kostnaderna för Jubileumsutställningen var ca 18 miljoner kronor, vilket var 27 procent av stadens totala budget år 1923. Det motsvarar omkring 5,5 miljarder kronor [Siffran 5,5 miljarder ter sig dock inte rimlig, en omräkning enligt Kungliga Myntkabinettets räknemodell pekar på i stället på ett belopp motsvarande 460 miljoner; egen kommentar] med dagens penningvärde.”⁴

De materiella kvarlevorna efter Jubileumsutställningen i Göteborg 1923 är nog till stora delar bekanta för allmänheten i staden. Liseberg, Näckrosdammen i Renströmsparken, Götaplatsen, Göteborgs konstmuseum, Göteborgs botaniska trädgård, Göteborgs naturhistoriska museum, Slottsskogsvallen, Svenska mässan och Torslanda flygplats är blott några exempel. Men i tanke och tradition finns också omfattande kulturspår kvar. Kongresser, konferenser, evenemang och nöjen är begrepp syno-

nyma med nutidens Göteborg. Svenska Mässan och Liseberg är även de idag kända och gångbara begrepp i stor utsträckning.

1.2 Syfte

Förevarande uppsats har som syfte att utveckla kunskapen om Jubileumsutställningen 1923 i Göteborg, dess förutsättningar och begränsningar. Omständigheterna kring Jubileumsutställningen kan ge värdefull information om varför utvecklingen sett ut som den gjort i Göteborg – kanhända även något om framtida utvecklingsspår. Det är därmed inte sagt att det går att påvisa kausala samband mellan utställningen 1923 och Göteborgs utveckling i någon speciell riktning. Däremot kan möjligen vissa utvecklingslinjer och deras möjliga ursprung tecknas.

1.3 Frågeställningar

(1) Ett till vissa delar utforskat rum är den mediala debatten kring Jubileumsutställningens tillkomst. Under 1910- och 1920-talet figurerade ett flertal tidningar av varierande storlek och politisk inriktning i Göteborg. Med hjälp av tidningsartiklar och debattinlägg kan en ytterligare ej helt klarlagd dimension av utställningen tecknas; hur Jubileumsutställningen framställdes utifrån tidningarnas politiska skala.

(2) I förlängningen erbjuder frågeställningen även en inblick i de bedömt unika spelreglerna som tycks gälla inom politikens, kulturens och näringslivets Göteborg. Den säger kanske också något om att demokratiska grundprinciper ibland möjligen delvis fått ge vika för samförståndsprinciper. Genomfördes Jubileumsutställningen i samförstånd mellan politik, näringsliv och kultur?

2. TEORI, METOD OCH KÄLLOR

2.1 Inledning

Förevarande arbete vilar på antagandet att, för Jubileumsutställningen signifikanta beslut, vilka figurerat i Göteborgs stadsfullmäktige avspeglats i mediedebatten i stadens tidningar. Intervallet för tidningsanalysen fixerades till åren 1914-23. Orsaken till denna avgränsning ligger i att under denna period flera för utställningen signifikanta händelser ägde rum. 1914 kan de första tankarna på en utställning skönjas och 1923 ägde själva utställningen rum. Undersökningsperioden är således 10 år vilket på

grund av dess omfång tvingar fram avgränsningar med avseende på relevanta sökdatum.

2.1.1 Teori

Göteborgsmedia och dess rapportering kring Jubileumsutställningen är ett historiskt skeende som kan betraktas från flera teoriperspektiv. Förevarande uppsats har i huvudsak ägnat sig åt en deskriptiv ansats, där det skrivna ordet studerats och jämförts med respektive tidnings politiska färg och inriktning. I praktiken resulterade detta i att arbetet höll sig relativt nära källmaterialet, att analyser av detsamma gjordes i mindre utsträckning och att tolkning genomfördes i begränsad utsträckning. Det som studerades var i huvudsak det som uttrycktes i media och inte orsaken eller motiven till detta, även om mindre utflykter gjordes i en sådan riktning.

Eftersom media till stora delar handlar om det skrivna ordet och förmedlandet av åsikter, idéer och ideologier, brukades även till delar diskursanalys vilken i mångt och mycket handlar om språk och kommunikation, ett sätt att studera kulturer och samhällen. Att gå så långt som att säga att samhället förmedlas fullt ut genom språket är dock att ta ett steg för mycket; hur kollektiva respektive individuella uppfattningar framkommer/framträder är dock en viktig fråga i detta sammanhang. Diskursanalysen har genomförts på en generell nivå, det vill säga mellan tidning och politisk inriktning, och ej på individuell mer djuplodande nivå av typ tidningsinsändare.

Jubileumsutställningen kan användas som en social lins, eller fallstudie om man så vill, för att betrakta samhället och förändringar i samhället under den aktuella tidsperioden. Frågeställningen om det fanns ett samförstånd mellan politik, näringsliv och kultur inför och under jubileumsutställningen är till stora delar av kulturell karaktär. I och med detta så söker sig ansatsen mot en kulturanalytisk inriktning, vilket därmed sätter etnologiska avtryck i teorivalet.

De teoretiska avgränsningarna kring förevarande arbete utgjordes således av en kombination av deskriptiva samt diskurs- och kulturanalytiska ramar. I mångt och mycket är teori och metod överlappande i förevarande arbete.

2.1.2 Metod

Göteborgs stadsfullmäktiges handlingar, protokoll och utskrifter av debatter likväl som Jubileumsstyrelsens protokoll avsågtes på signifikanta datum.⁵ Datum med signifikant karaktär bedömdes vara då motioner och/eller propositioner drivande för

utveckling eller förändring inkommit till stadsfullmäktige respektive Jubileumsstyrelsen. I tillägg till detta bedömdes beslut i respektive organ samt i vissa fall bordläggningar av frågor som likaledes viktiga. De datum vilka bedömdes ha betydelse för undersökningen avsågs, i fyra mikrofilmade göteborgstidningar, plus minus tre dagar, inalles alltså sju dagar med aktuellt sökdatum centrerat i denna datumgrupp.

Sammantaget resulterade kartläggningen i 105 datum av vilka 49 stycken bedömdes relevanta för undersökningen. 49 datum multiplicerat med sju dagar resulterade i 343 datum vilket i sin tur kunde multipliceras med fyra huvudsakliga tidningar. Totalt skannades 1372 datum. Artikelmaterial avgränsades till redogörelser av möten i stadsfullmäktige, kommentarer och/eller enskilda artiklar förknippade med Jubileumsutställningen. I samband med detta är det värt att påpeka att t.ex. motioner kan återfinnas i media innan dessa gått till omröstning i stadsfullmäktige – och därpå återigen bli föremål för kommentarer. Till övervägande del användes arkivmaterial i form av mikrofilm vilken, förutom genomläsning i realtid, även i förekommande fall sparades som elektroniska filer.

2.1.3 Källor

Källmaterialet består av handlingar från Göteborgs stadsfullmäktige och från Jubileumsstyrelsen samt tidningsartiklar och reportage från göteborgspressen under åren 1914-23. Förevarande arbete vilar på antagandet att tidningsartiklarna i fråga är att betrakta såsom källor och inte litteratur. Detta eftersom media inte uteslutande om- eller bearbetat källor utan redovisat händelser och uttalanden med ett redaktionellt perspektiv utifrån politisk och journalistisk färgskala, i förekommande fall dock med en tydlig agenda.

2.1.3.1 Stadsfullmäktige och Jubileumsstyrelsen

Protokoll, handlingar och utskrifter av debatter från Göteborgs stadsfullmäktige har nyttjats för att fixera undersökningsdatum för avsökning i Göteborgs tidningar. Relevanta datum har bedömts vara då större politiska beslut initierats, debatterats eller tagits i stadsfullmäktige. Man får ha i minne att källor såsom protokoll och/eller andra handlingar, vilka förvisso har varit föremål för stenografisk nedteckning och allt som oftast justering av officiella personer, likväl bygger på subjektiva uppfattningar om vad som tilldrog sig och vad som egentligen uttalats.

Även om det kan säkerställas att det som verkligen skedde i stadsfullmäktige verkligen skedde finns det anledning att fundera över vad som inte uttrycktes offentligt eller vad som tilldrog sig bakom kulisserna. Att tolka utskrifter av debatter leder ganska kvickt in på subjektiva tolkningar och bedömningar av vad respektive talare menade och verkligen uttryckte, eller vad som inte uttrycktes.

Det ligger utanför detta arbetes avgränsningar att genomföra sådana bedömningar ty målet är att studera vad som verkligen skrevs i göteborgsmedierna och inte söka samband mellan vad som verkligen uttrycktes i stadsfullmäktige. Kopplingen mellan det uttryckta därstädes och media är dock intressant ur många perspektiv.

Källmaterialet, det vill säga handlingar från stadsfullmäktige och från Jubileumsstyrelsen, skulle i en perfekt värld av tid och energi ha kunnat undersökas mer noggrant i form av ett utökade sökkriterier. Fler signifikanta händelser hade kunnat undersökas; omständigheterna kring Götaplatsens tillblivelse är ett sådant exempel.

2.1.3.2 Tidningar

Med avseende på tidningarna i Göteborg ligger tyngdpunkten för visso på lokala tidningar men ett fåtal exempel på nationell press har också tagits med då de har relevans för arbetet i fråga. För att spegla debatten med ett brett spektrum valdes fyra tidningar ut vars inriktning löpte från vänster till höger på den politiska skalan. Således utvärderades *Ny Tid*, socialdemokratisk; *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, frisinnad-liberal; *Göteborgs-Posten*, liberal samt; *Göteborgs Morgonpost*, liberal, konservativ. Fullbordandet av den politiska skalan hade kommit uppnås om det funnits en socialistisk och/eller kommunistisk tidning i Göteborg vid den här tiden – men så var inte fallet då många av dessa kom till världen först under tidigt 1970-tal.⁶

Enstaka andra tidningar har som sagt bidragit med ett nationellt perspektiv, som t.ex. *Svenska Dagbladet*, samt i vissa fall även tillfört mera polariserade, för att inte säga extrema uppfattningar. *VIDI*, en tyskvänlig högerorienterad och antisemitisk göteborgstidning, är ett exempel på en sådan polariserad tidning. Tidningens placering på vänster-högerskalan är från tid till annan dock diffus.

Värderingsproblem med tidningarna kan sammanfattas med att dessa skrivits med en viss politisk utgångspunkt och perspektiv. Redaktörer och journalister men även prioritering av utrymme och material begränsar vad läsaren erbjuds för stoff. Den politiska agendan färgar texten och budskapet, vilket ju de facto var själva huvudtanken med förevarande arbete. Samma problematik gäller för media som för handlingar

av mer formell karaktär enligt ovan; vad skrev tidningarna inte om? Vad har utelämnats och vilket budskap framträder? Detta problem bedömdes inte som avgörande för kartläggningen av debatten i göteborgstidningarna eftersom det var just vad dessa skrev som var av intresse.

Ett problem med urvalet och begränsningarna som förelåg var dess datumintervall där aktuellt sökdatum från protokoll och handlingar sattes till plus minus tre dagar. Kanhända hade plus minus fem dagar eller ännu bättre alla dagar under perioden 1914-23 i alla fyra göteborgstidningarna varit bättre – detta är inte en utopi utan låter sig göras i mån av tid. Risken är att viktiga händelser i media fallit bort i gliporna mellan aktuella sökdatum som ett resultat av arbetets avgränsningar.

3. BAKGRUND

3.1 Översikt Göteborgs historia

Det finns två huvudsakliga vinster med att ägna en stund åt den historiska bakgrunden till Göteborgs ursprung. Genom en sådan tillbakablick kan (1) bakgrunden till utställningen och 300-årsjubileet komma lättare i dager vilket också är fallet för (2) de genomgripande förändringar som utställningen genomgick under planering och projektering.

Jubileumsutställningen 1923 var dels ämnad att högtidlighålla stadens officiella tillkomst och dels var dess uttalade målsättning att vara en historisk minnesutställning. Jubileumsutställningen kom över tid dock att skifta inriktning på två sätt; (1) fokus skiftade från den jubilerande staden genom att de geografiska, kulturella och etnologiska ramarna även kom att inkludera stora delar av västra Sverige. I tillägg till detta kom möjligen vad viktigare är (2) utställningen med tiden att kompletteras med en industrisatsning – exportutställningen. Ur programmet för Jubileumsutställningen den 9 maj 1923 står att läsa:

”Utställningens mening fattas ej såsom bara ett glättigt och ljust inslag i det gråa vardagslivet – dess nationalekonomiska betydelse, dess starkt utpräglade syfte var att bli vad man skulle kunna kalla en ekonomisk vändtapp, kring vilken skall svängas en dörr, som öppnar för konjunkturens goda tider och insläpper livaktighetens friska vindar.”⁷

Detta fokusskifte kom att ta sig i uttryck i tre tydliga geografiska såväl som kulturella avgränsningar; minnesutställningen som primärt hade en historisk prägel och exportutställningen som primärt hade en framtidsprägel. Den tredje geografiska avgränsningen som kompletterar de övriga två var nöjesfältet – mer känt som Liseberg.

Det är inte orimligt att påstå att Göteborg med sina 400 år på nacken ur ett perspektiv är en jämförelsevis ung stad. Det har dock längs med Göra älv och dess mynning i Skagerak funnits flera och geografiskt skilda handelsplatser samt befästningar av skiftande karaktär sedan medeltiden. Författaren Bertil Andersson belyser den speciella problematiken med att spåra Göteborgs egentliga ursprung med beskrivningen ”den vandrande staden”.⁸

Den medeltida staden Lödöse, grundad omkring 1150, låg vid Ljudaåns utlopp cirka fem mil uppströms i Göta älv och var under lång tid en viktig handelsplats och landets enda hamn mot västerhavet. Med tiden avklingade dess betydelse, delvis beroende på att danskarna 1455 anföll och brände densamma och delvis orsakad av tullar vid Bohus. 1646 upphävdes Lödöses privilegier som stad.

Platsen Nya Lödöse (Nylöse) vid Säveåns utlopp i samma älv, belägen ungefär vid dagens stadsdel Gamlestaden i Göteborg, grundades på 1470-talet för att bättre gagna svenska intressen genom sin närhet till havet. Ursprungligen skulle den nya hamnen ha fått namnet Götaholm. Det väl inarbetade namnet Lödöse behölls dock på handelsfolkets begäran, förmodligen av marknadsskäl och 1473 fick Nya Lödöse sina stadsprivilegier. Nya Lödöse brändes av danskarna 1507 samt förstördes ånyo 1612 under det att svensk trupp återtog staden. Nya Lödöse och dess befolkning kom 1547 av militärstrategiska skäl att flyttas till Älvsborg fästning.

Älvsborgs staden belägen runt Älvsborgs fästning, vid dagens Klippan i Göteborg, senare benämnd Gamla Älvsborgs fästning, dyker upp runt mitten av 1300-talet.⁹ Gustav Vasa avsåg att förstärka fästningen med en fästningsstad vilket också skedde men 1563 var det dock dags för dess innevånare att flytta tillbaka till Nya Lödöse då danskarna bränt Älvsborg i samband med Nordiska sjuårskriget. Sverige tvingades 1570 att under cirka tre år betala en lösen för fästningen (Älvsborgs första lösen) och fick därefter fästningen tillbaka. Älvsborg blev återigen intaget av Danmark 1612 i samband med Kalmarkriget och Sverige tvingades även denna gång betala en lösen (Älvsborgs andra lösen) under de sex kommande åren fram till 1619 då danskarna permanent återlämnade Älvsborg.¹⁰ Först 1624 bestämdes det att Nya Lödöses invå-

nare borde flytta till den av Gustav II Adolf nyanlagda fästningsstaden Göteborg belägen några kilometer öster om Älvsborg.

Namnet Göteborg dyker upp första gången i början av 1600-talet och den första stad som kan beläggas med det namnet är den stad som grundades av Karl IX på Hisingen vid Färjestaden, tvärs Älvsborgs fästning en halv mil från älvmyningen, och som fick stadsprivilegier 1607. Denna stadsbyggnation fick först ett tillfälligt privilegiebrev år 1603 följt av ett permanent dito 1607. Danskarna brände i samband med Kalmarkriget 1611 emellertid ner även denna stad. Det var först på slutet av 1610-talet efter det att Älvsborgs andra lösen 1619 betalats till Danmark som dagens Göteborg kom att projekteras och byggas på uppdrag av Gustav II Adolf. Det nya Göteborg, Gustav II Adolfs Göteborg, byggdes nu i stället på den södra älvstranden och den 4 juni 1621 fick staden sina ordinarie privilegier. Detta Göteborg var en renodlad fästningsstad, vilket än idag kan ses på dess vallgravar, skansar och andra befästningsverk.¹¹

3.2 Det allmänna läget i Sverige och i omvärlden

Det är ett omfattande åtagande att sammanfatta läget i Sverige och i omvärlden under perioden 1914-23. Många ekonomiska, politiska och kulturella processer verkade parallellt med och/eller emot varandra. Den för undersökningen intressanta perioden innehåller som bekant ett världskrig, där stora delar av Europas ungdom gick under i vad som bäst kan beskrivas såsom industriell krigföring, vilket skulle komma att rita om både Europas och världens kartor såväl politiskt som geografiskt. Gamla kolonialvälden såsom Tyskland rasade samman medan andra som England sattes i gungning. Den ryska revolutionen 1917 genom vilken Sovjetunionen bildades, och cementeringen av Amerikas Förenta Stater var andra signifikanta och viktiga händelser.

För att söka sätta in Sverige och Jubileumsutställningen i ett sammanhang kan periodisering som metod prövas. Att söka historiskt signifikanta perioder med tydliga start- och slutpunkter är från tid till annan effektivt. Uppdelning i signifikanta perioder kan göras utifrån olika kriterier och det är viktigt att ha i minne att periodiseringen i sig kan påverka historiesynen. Det är intressant att undersöka om Jubileumsutställningen möjligen hamnat ur fas med andra eventuella signifikanta perioder. En sådan fasförskjutning skulle kunna vara av t.ex. ekonomisk, kulturell, social eller politisk karaktär.

Tiden för Jubileumsutställningen kan alltså utsättas för ett periodiseringsförsök. Inledningsvis bör dock tidsspannet för utställningen fastställas. Året för själva Jubileumsutställningen var 1923 men planeringen hade pågått dessförinnan. Redan år 1915 lämnade ordföranden i Göteborgs stadsfullmäktige, Axel Carlander, in en motion där denne förslög en utställning till hyllandet av stadens 300-årsminne.

En period skulle förslagsvis kunna vara mellankrigstiden. Denna period får inkludera åren 1918-39, eller 1918-37 om man så vill ty Tyskland expansion tog sin början ungefär vid denna tid, och markerar slutet på det första och början på det andra världskriget. En annan period som slutar år 1921 är kampen om allmän och lika rösträtt i Sverige. En talande fingervisning om vad den allmänna rösträtten resulterade i kan ses i att antalet röstberättigade i landet steg från 20,4 procent av befolkningen 1920 till hela 54,3 procent vid 1921 års val.¹² Ytterligare en signifikant period som kan skönjas är den som kallas för det glada 20-talet. Detta var en ekonomisk högkonjunktur som pågick från mitten av 1920-talet och fram till 1929 års internationella börskrasch, följt av en internationell ekonomisk depression.

En gemensam nämnare för perioderna som hittills beskrivits är att de inte är i fas med, den för Jubileumsutställningen aktuella perioden mellan åren 1914-23. En period som dock stämmer bättre är den period som sträcker sig från första världskrigets början och fram till mitten av 1920-talet då högkonjunkturen blev tydlig. Detta var en period av stram ekonomisk deflationspolitik i landet som förvisso ledde till ekonomisk tillväxt, men som också karaktäriserades av strejker och allehanda konflikter. Perioden kan delas upp i fyra delperioder vilka tillsammans kastar ett visst ljus över vad som tilldrog sig. Åren 1914-18 utspelade sig det första världskriget, åren 1915-19 syns en tydlig krigsinflation som åren 1920-22 följs av en skarp deflation – i praktiken en lågkonjunktur – vilken i sin tur följdes av en omfattande svensk bankkras 1922-23.¹³

Efter detta förenklade periodiseringsförsök kan vissa slutsatser ändå dras. Tidsperioden för Jubileumsutställningen 1914-23 är i huvudsak i fas med den ovan nämnda perioden åren 1914-23. En period som alltså började med ett världskrig och slutade med en djup ekonomisk kris. För Göteborgs invånare kan det under den här perioden ha funnits andra och viktigare prioriteringar än en allt mer växande utställning. Göteborgarnas engagemang – och därmed även det kollektiva minnet – är inte förknippat med utställningen utan med en krisande ekonomi och arbetslöshet. Detta är den ena slutsatsen. Den andra slutsatsen är att Jubileumsutställningen är ur fas med de övriga

föreslagna perioderna. Detta kan peka på att utställningen inte gjort något större intryck på stadens invånare. Ingen period börjar eller slutar med just år 1923. Möjligen kan man säga att det tidiga 20-talets krisår slutade runt 1923 vilket är ganska nära året för Jubileumsutställningens genomförande.

3.3 Göteborg som utställningsstad

Göteborg av idag förknippas till stor del med konferenser, mässor, utställningar och nöjen. Göteborg som en spelplats för allehanda evenemang kan skönjas relativt tidigt. Sixten Strömbom skriver till exempel att:

”Göteborgs intresse för utställningstanken framträdde redan tidigt. Det börjar 1869 med en konstutställning av betydande omfång. Själve konung Carl XV deltog däri och Pontus Fürstenberg gjorde där under Vilh. von Gegerfelts ledning sina första konstinköp. 1871 utvidgades programmet för konstutställningen med lantbruksmöte och en jordbruksavdelning. 1886 då Valand invigdes, hölls en stor nordisk konstutställning. 1891 blev ett än större utställningsår med en märklig konstexposition under prins Eugens presidium, industriavdelning och nordiskt konstnärsmöte. 1896 framfördes här det nordiska nittio-talsmåleriet i stor gruppering på Valand.”¹⁴

3.4 Tidigare jubileer

Det förefaller naturligt att fira stadens tillkomst med jämna mellanrum. En översikt av Göteborgs tidigare jubileumsfiranden ger vid handen att göteborgarna år 1721 firade till den grad att även stadens Domkyrka fick besök av alltför glada festdeltagare. Detta lär ha fått den dåvarande domprosten Anders Hilleström att i den följande söndagens predikan förkunna: ”Hämnar Du ej detta så är du ingen rättfärdig Gud. Amen”. Märkligt nog eldhärjades en liten tid senare Domkyrkan svårt i en brand som ödelade i stort sett hela det omgivande kvarteret.¹⁵

Stadens 200-årsjubileum 1821 förfaller inte ha lämnat några speciella spår efter sig. 1921 års jubileumsutställning blev de facto inte av utan gick av stapeln först 1923. Orsaken till denna försening var till stora delar en följd av det första världskrigets negativa ekonomiska inverkan men till andra delar orsakad av förseningar i samband byggnationer. Göteborgs-Posten redogjorde i en artikel den 10 november 1915 för orsakerna kring att 100- och 200-årsjubileet inte lämnat nämnvärda spår i historieböckerna ty:

”[...] Så vitt bekant har det ej funnits några precedenser att gå efter: varken 1721 eller 1821 ha förhållandena varit sådana, att de för Göteborgs del verkat inbjudande till jubileumsfestligheters anordnande. Rörande den förra tidpunkten är det nog att erinra, att riket ännu befann sig i brinnande krig; det var först i augusti det året, som det stora nordiska kriget fick sin avslutning genom freden i Nystad. Och hundra år senare hade staden nyss förut genomgått all den ekonomiska ödeläggelse, som följde av överspekulationen under de napoleonska krigen och Göta kanaldiskontens krasch.¹⁶”¹⁷

Om fokus vänds mot att undersöka segmenten mellan jämna 100-årsmärken förefaller 1671, 1771 och 1821 inte ha lämnat några spår i tillgängliga källor. Detta kan förvisso bero på att olika förutsättningar såsom krig och konflikter och/eller andra begränsningar överskuggade viljan eller möjligheterna att fira jubileum.

Däremot tycks 350-årsjubileet år 1971 ha uppmärksammats desto mer. Högtidlighållandet pågick under hela det året med fokus på en jubileumsvecka i juni samma år med tyngdpunkt på jubileumsdagarna 4-6 juni. I samband med 350-årsjubileet invigdes bland annat evenemangsarenan Scandinavium och i tillägg till detta öppnades även Nya Älvsborgs fästning permanent för allmänheten.¹⁸

En närmare titt på 350-årsjubileet ger vid handen att detta från början ingått i en ansträngning att anordna nordiska kulturutställningar med femåriga intervaller. Stadsfullmäktige ansåg att en festival med göteborgsanknytning som speglade stadens hela samhällsliv var att föredra. Den första av dessa festivaler sammanföll naturligt nog med stadens 350-årsjubileum. Med tiden tonades kulturinslagen i festivalen ner något och fokus kom att skifta mot en ansats att attrahera inte bara turister till staden utan också att locka företag och industrier till staden. Den slutliga formen för jubileet blev dock en satsning på att marknadsföra staden som en turist- och kongressstad för såväl nationella som internationella besökare. Jubileet 1971 blev en succé med cirka 2 miljoner besökare, lyckosamt väder och med en prislapp på 8 miljoner kronor, eller cirka 54,5 miljoner konor i dagens penningvärde.¹⁹

Ett jubileum av lite annan karaktär var det 75-årsjubileum som anordnades på Liseberg 1998 till minne av Jubileumsutställningen och nöjesparkens tillkomst. Ett flertal nya åkattraktioner tillkom, ett stort artistprogram genomfördes dessutom fick alla 75-åringar i Göteborg fick det året gratis årskort.²⁰

4. FORSKNINGSLÄGET

4.1 Litteraturöversikt

Det är av intresse att söka kartlägga forskningsläget och litteraturens status rörande Jubileumsutställningen. Detta med avseende på hur den politiska debatten avspeglades i de göteborgska medierna vid tiden för utställningen och inte specifikt rörande utställningen som sådan. Det är likväl intressant att börja med en översikt över just utställningen för att få ett samlat grepp om hur bakgrunden och nuläget ter sig.

Ganska tidigt i en sådan kartläggning visar sig två tydliga spår; det första att mycket av fokus kring utställningar i Sverige ligger på Stockholmsutställningarna och då specifikt 1897 års utställning (Allmänna konst- och industriutställningen) där t.ex. Anders Ekström söker använda denna utställning som en lins för att spegla det sena 1800-talets svenska utställningsvärld, samt sätter densamma i relation till världsutställningar som kulturellt fenomen i boken *Den utställda världen: Stockholmsutställningen 1897 och 1800-talets världsutställningar*.²¹ Man bör ha i minnet att Sverige och Norge vid denna tid ännu ingick i en union och att utställningen således även avspeglade norska intressen. Det andra spåret pekar på att mycket av de ansträngningar som gjorts med avseende på litteratur och forskning kring utställningar i Sverige lägger tyngden på deras historiskt arkitektoniska utformning. Här kan bland annat Per Rådberg och dennes alster om Stockholmsutställningen som ett funktionalistiskt framstående exempel nämnas.²²

Intresset kring huvudstadens utställningshistoria kan tydligt skönjas dels i litteraturen kring just denna stads utställningshistoria, dels på det magra utbudet av litteratur kring andra utställningar. Vad gäller t.ex. Baltiska utställningen i Malmö 1914, Industri-, Konst- och Slöjdutställningen i Lund 1907, Göteborgsutställningen 1891 eller Hantverks- och Industriutställningen i Uddevalla 1928 så har dessa evenemang endast lämnat begränsade avtryck i litteraturen.²³ Signifikant för merparten av de utställningar som ovanstående exempel är axplock från, är deras relativt begränsade omfattning samt deras nationella för att inte säga regionala karaktärer.²⁴ Jag vill dessutom mena att just treenigheten industri-konst-hantverk återkommer som en röd tråd i många av landets utställningar vid den här tiden. Viktigt angående Jubileumsutställningen är dess initiala inriktning på just högtidlighållandet av Göteborgs stadsjubileum, det vill säga minnesutställningen – detta fokus kom med tiden att skifta mot

framtiden (Industriutställningen) samt den merkantila inriktningen (Exportutställningen).

Om uppmärksamheten riktas mot Jubileumsutställningen i Göteborg 1923 så finns det en förhållandevis rikligare mängd material att peka på. Upplysningar om utställningen återfinns till att börja med i artikel- och/eller i kapitelform i diverse litteratur. Kent Olsson menar t.ex. i sin bok *Göteborgs historia III* att Jubileumsutställningen utgör en brytpunkt mellan gammalt och nytt; en övergång mellan två faser i staden Göteborgs historia, åskådliggjord främst genom varande en ”strukturell gräns mellan två olika ekonomiskosociala epoker.”²⁵ Politiskt sett genomgick Göteborgs stadsfullmäktige ett systemskifte mitt under planeringen och projekteringen av utställningen; majoriteten i stadsfullmäktige skiftade från höger till vänster år 1922.²⁶ Köpmän och industriägare såg den politiska makten övergå i arbetarrörelsens händer.

Det förra sekelskiftet innebar stora förändringar för den göteborgska sjöfarten då stadens hamn utvecklades till landets mest betydande exporthamn. Kent Olsson menar vidare att denna utveckling var en följd av stadens förvandling från en stad med handel- och industriverksamhet baserad till stora delar på förädling av importerade varor, till industristad där varor producerades och exporterades internationellt. Dessutom tänker sig denne att utställningen förvandlade Göteborg såväl arkitektoniskt som industri- och sjöfartsmässigt till en storstad.

Sixten Strömbom, vilken skrivit en i det närmaste personligt färgad exposé i *Göteborgs hembygdsförenings tidskrift*, menar att Jubileumsutställningen trots dess ekonomiska förlust sammantaget hade stora om än svårberäknade vinster ty:

”[...] den insats 1923 års jubileumsutställning gjorde för stadens globala good will, är allt för litet beaktad för att i det allmänna medvetandet skrivas på detta gloriösa företags debetsida.”²⁷

Jubileumsutställningen planerades, projekterades och genomfördes i slutet av den liberala epok som under lång tid politiskt dominerat staden menar Brodin och Carlander.²⁸ Sixten Strömbom utvecklar vidare i en minnesartikel i Göteborgs-Posten 1953 tanken om att utställningen 1923 kan ses som en vattendelare mellan gammalt och nytt då denne skriver att:

”Man torde också sociologiskt betrakta den som ett verk av en slutande epok. Till sitt initiativ och i sitt praktfulla genomförande mitt under fredskrisen innebar den – liksom de monumentala institutionerna kring Götaplatsen och som Lorensbergsområdets förnäma bebyggelse – den stora borgerliga 1800-talskulturens sista och kanske djärvaste insats i Göteborgs historia.”²⁹

Det kan vara av intresse att påpeka att Strömboms något entusiastiska texter kan ha viss orsaksgrund i att den kommande Jubileumsstyrelsen 1921 beslutade ”[...] att såsom biträde för ordnande av utställningen antaga fil. d:r Sixten Strömbom [...]”³⁰

Ett annat perspektiv av utställningen är den rapport som skrevs efter museidagarna i Umeå 1995 och 1996. I rapporten, *Kunskapsarv och museum*, återfinns ett antal artiklar under rubriken *1923 års Göteborgsutställning – Ett museihistoriskt vägsål*. Erik Hofrén inleder med att i introduktionen kortfattat konstatera att utställningen var viktig framförallt ur ett musealt perspektiv eftersom omfattande etnologiska, arkeologiska och konsthistoriska undersökningar föregick utställningen.³¹ Karl-Erik Larsson beskriver i samma rapport att denne ser Jubileumsutställningen som viktig för utvecklingen av de etnologiska verksamheterna samt utbildningarna i Göteborg.³² Karaktäristiskt för artiklarna i denna rapport är deras fokus på utställningens museala, etnologiska samt kulturella påverkan.

Förevarande litteraturöversikt avser slutligen att redovisa de två litteraturalster vilka tydligast rört sig runt Jubileumsutställningen och forskningsläget runt densamma. Det mest moderna och omfattande verk som skrivits om Jubileumsutställningen är Anders Houltz avhandling *Teknikens Tempel* där utställningen undersöks ur ett industrihistoriskt perspektiv. Författaren menar att utställningen 1923 kan ses som ett teknikens tempel, inte bara ur ett arkitektoniskt perspektiv utan även ur ett filosofiskt dito, ty tekniken ställdes ut och avspeglade föreställningar om dåtid såväl som om framtid. Ur forskningssynpunkt fokuserar Houltz på att undersöka:” dels synen på museer och kulturarv, dels införandet av nya principer och metoder inom den moderna industrin.”³³ Här framkommer således vissa paralleller med rapporterna från museidagarna i Umeå 1995 och 1996. Det andra större verket rörande jubileumsutställningen, *Göteborgsutställningen 1923, Hågkomster och framtidsspår*, är en antologi sammanställd av Louise Brodin och Vibeke Carlander. Boken återger till övervägande delar dagboksanteckningar och beskrivningar av vad utställningen visade utifrån ett underifrånperspektiv.³⁴

4.2 Slutsats litteraturöversikt

Houltz och Brodin samt Carlander återger förvisso en del för den politiska debatten i media kring utställningen relevanta uppgifter. Avseende förevarande undersökningsfrågeställningar återfinns dock magert med forskning inom den generella litteraturöversikten; de specifika frågeställningarna kring den politiska debatten återfinns med andra ord mestadels som fragment inom framförallt de två ovan sistnämnda verken.

5. UNDERSÖKNING

5.1 Jubileumsutställningen 1923

5.1.1 Åren 1910-1916: från tanke till handling

Under åren 1910-11 kan de första tankarna på anordnandet av en utställning i Göteborg skönjas. Dessa tankar ledde dock inte till några praktiska resultat och hade inte heller någon uppenbar koppling till ett stundande 300-årsjubileum. Över tid kom denna ansträngning dock att sluta med den år 1918 startade Svenska Mässan, vilket kom att bli en lyckosam satsning. Jag vill dock mena att 1909-11 års mer formaliserade diskussioner åtminstone till delar kan ha varit ett embryo till den kommande utställningen i Göteborg 1923. Dels med avseende på det tankegod som uppstått – tanken om en större utställning i Göteborg – och dels med avseende på det tänkta utställningsområdets avgränsningar och dess arkitektoniska utformning. Dessa två faktorer kan spåras ganska tydligt i den kommande utställningen bland annat genom tillgängliga skisser och kartor från 1910 års planering och i liknande material från 1923 års färdiga utställning.³⁵

Hur skall då startögonblicket för tanken om att fira staden Göteborgs 300-årsjubileum fixeras i tid och rum? Förevarande arbetes litteraturöversikt, i tillägg till annan bakgrundslitteratur, ger vid handen att Göteborgs stadsfullmäktiges ordförande Axel Carlander formellt var den som startade processen.

Carlander lämnade en motion till Göteborgs stadsfullmäktige den 21 januari 1915 där han föreslog att ett högtidlighållande av stadens 300-årsjubileum vore önskvärt. Detta högtidlighållande skulle bestå av dels en utställning, dels en omfattande litterär sammanställning och dels ett genomförande av utgrävningar av Gamla och Nya Lödöse, det vill säga staden Göteborgs föregångare.³⁶ Baltiska utställningen i Malmö som gick av stapeln 15 maj och pågick till den 4 oktober 1914 kan anas såsom inspi-

rationskälla, bland annat genom en tidningsartikel publicerad i den moderata tidningen Göteborgs Morgonpost den 15 maj år 1914 och som luftade frågan:

”När får Göteborg sin nästa utställning? Det är i år 23 år sedan landets industri stämde möte här. [min anmärkning: artikeln syftar här på Göteborgsutställningen 1891 vilken var en omfattande industri- och hantverksutställning]. Den utställningen var i allo lyckad och ej blott näringarna utan även samhället till fromma. [...] År 1919, då Göteborg firar sitt 300-årsjubileum, synes vara särdeles lämpligt för en större utställning.”³⁷

Den 15 maj 1914, det vill säga samma dag som Baltiska utställningen öppnade och samma dag som Göteborgs Morgonpost publicerade sin något insinuanta artikel, återfanns i den socialdemokratiska tidningen Ny Tid en något mer nyanserad artikel rörande utställningen i Malmö. Artikeln ”Den baltiska utställningen. Intryck från ett par timmars vandring i ”Den vita staden” ” tog form mer som ett resereportage där den vetgirige läsaren den 15 maj och den 16 maj kunde få en inblick i hur utställningen tett sig. Ingenstans i de två angivna reportagen i Ny Tid finns några spår av tankar kring en eventuell utställning i Göteborg.³⁸ Ny Tid visar även intresse för den jubileumsutställning som invigdes den 15 maj 1914 i Kristiania det vill säga dagens Oslo, till minnet av den norska författningens 100-årsdag.³⁹

Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning publicerade en relativt omfattande artikelserie under tiden 14-19 maj 1914 rörande utställningen i Malmö. Det omfattande artikelmaterial redogör på ett rationellt och objektivt sätt för olika dimensioner av utställningen i fråga. Den 16 maj kan också ett reportage läsas rörande jubileumsutställningen i Kristiania, även detta reportage sakligt och objektivt skrivet.⁴⁰

Någon kommentar i Ny Tid respektive Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning rörande apropån i Göteborgs Morgonpost om en utställning i Göteborg står ej att finna i dessa tidningar.

Avslutningsvis kan en genomläsning av en i Göteborgs-Posten den 16 maj 1914 publicerad artikel under rubriken ”Baltiska staden” nog enklast tillföras samma kategori som artiklarna i Göteborgs Handels- och sjöfartstidning och Ny Tid.⁴¹ Göteborgs Morgonpost var med andra ord rätt ensam om sitt markanta intresse för den Baltiska utställningen i Malmö och i sin koppling till en utställning i Göteborg.

En iakttagelse är att 1891-års Göteborgsutställning verkar ha fallit i god jord hos göteborgarna och verkar också i förlängningen ha skapat mersmak för en ny utställning i staden. Sixten Strömbom ger åt en sådan tanke vingar då denne menar att:

”Sekelskiftets märkliga framsteg inom den göteborgska sjöfarten, handeln och industrin påkallade emellertid snart nog en representativ uppvisning, lämpad inte bara för svensk publik utan också för de affärsförbindelser, som de stora transoceaniska linjerna knutit till den snabbt växande staden.”⁴²

Även Göteborgs Morgonpost intresserade sig för 1891-års Göteborgsutställning och publicerade i linje med detta, i en söndagsbilaga juni 1922 en längre artikel om saken. Artikeln beskriver i måhända något subjektivt positiva ordalag utställningens utformning samt tillkomst. Av intresse är dock att 1891-års utställning i stort sett saknade historiska vinklingar vilket också stöds av söndagsbilagan i fråga, ty:

”Vad själva utställningen beträffar, konstaterade man genast, att ingen av de hundranittiovtvå utställarna hade några historiemålningar och föga av genremålningar att bjuda på. Det var istället porträtt-, landskaps- och djurmålningarna, som helt dominerade”⁴³

Göteborgsutställningen 1891 hade alltså till stora delar varit en konst- och hantverksutställning med samtida förtecken, och inför utställningen 1923 var det inte bara sjöfart, handel och industri som påkallade uppmärksamhet; stadens förhållandevis rika kultur- och musikliv samt dess nya arkitektur väckte intresse både lokalt och nationellt. Fokus låg alltså på dåtid och inte samtidigt även om utställningens tidslinjal avslutades i samtiden.

Axel Carlanders initiala strävan, och det som föreslogs i dennes motion, var en utställning vilken skulle beskriva liv och leverne i staden och stadens föregångare, under de 300 år som förflutit sedan grundandet. I Carlanders motion till stadsfullmäktige, vilken i sin helhet utan egentliga kommentarer återgavs i Göteborgs Morgonpost den 22 januari 1915, står att läsa följande:

”[...] Ettdera af åren 1618, 1619 eller 1621 torde således kunna betraktas som det nuvarande Göteborgs grundläggningsår. Det synes ligga närmast till hands att såsom sådant företrädesvis betrakta år 1619, men utan tvivel kunna goda skäl anföras äfven för valet af ettdera af de andra nämnda årtalen. Snart nog hafva således 300 år förflutit från denna tid och det torde få anses självfallet, att 300-årsminnet af en sådan viktig tilldragelse icke bör gå obemärkt förbi. [...] Bland åtgärder för minnets högtidlighållande, som kräfva en längre tids förberedelse, synes mig först och främst kunna ifrågakomma anordnandet af en utställning.”⁴⁴

Det är betydelsefullt att Carlander i sin motion pekar på vikten av att beskriva livet i städerna, både ur ett historiskt såväl som ur ett samtida perspektiv, med speciellt fokus på modern kommunal verksamhet, samt kopplar denna till det som han benämner som ”stadssamhällets jubileum”. Till yttermeravisso söker Carlander göra kopplingen till Göteborgs stad tydlig och menar vidare att:

”[...] Sannolikt torde det befinnas önskvärdt att därmed äfven söka förena utställningar på andra särskilda områden, såsom en konstutställning m.m.⁴⁵

Motionen föreslår alltså att en minnesutställning till högtidlighållandet av stadens 300-årsminne skall genomföras, samt att denna utställning även skall samla och presentera stadens resurser än i andra områden. Motionen visar även att Carlander viktat de tre olika delarna lika; utställningen, de arkeologiska utgrävningarna samt den litterära sammanställningen hade alltså samma prioritet. Önskan om en industriutställning saknas i Carlanders motion, begreppet som sådant dyker dock upp men med följande något kritiska språkdräkt:

”[...] Huruvida det kan finnas lämplighet att utvidga den äfven till en allmän industriutställning synes mig tvifvelaktigt, särskildt med hänsyn till den jämförelsevis korta tiden efter den nyligen avslutade Baltiska utställningen i Malmö, men kan gifvetvis först efter närmare utredning afgöras.”⁴⁶

Dagen efter motionen, den 22 januari, följde Göteborgs-Posten upp med ett ordagrant referat av motionen i en artikel. Tidningen kommenterade inte motionen den dagen och inte heller de närmast kommande dagarna syns någon kommentar till.

Den 23 januari 1915, det vill säga två dagar efter Carlanders motion hade lämnats in till Stadsfullmäktige, samt dagen efter densamma publicerats i Göteborgs Morgonpost, återfanns en mer omfattande artikel i sagda tidning. I denna artikel står att läsa att tidningen menar att 1921 torde vara det mest lämpliga året för en utställning. Det pågående världskriget och oron i omvärlden påkallade rikets uppmärksamhet ännu en tid framåt och därför vore det senare datumet vara av godo. Detta kan anses vara ett rimligt antagande. Mer anmärkningsvärt är att det i samma artikel uttrycks tydlig skepsis, för att inte säga avståndstagande, till tanken att även inkludera en konst- och industriutställning:

”[...] Man kan härvid tryggt taga avstånd från en konst- och industriutställning. Det kan nämligen starkt ifrågasättas om icke denna utställningsforms saga är slut, medan man i stället alltmer synes vilja inrikta sig på specialutställningar.”⁴⁷

I Göteborgs Morgonpost står det vidare att läsa att det vore önskvärt att vid sidan av en kommunalutställning ”söka få tillstånd en kommunikationsutställning med gifven tyngdpunkt i sjöfarten”. Göteborgs Morgonpost påpekar att 1921 även vore ett lämpligt datum ty då kunde ett 200-årsfirande av den göteborgske skeppsbyggaren Fredrik Henrik af Chapmans födelse även det gå av stapeln. Tidningen skriver vidare att en samlad teknikutställning inom kommunikationsväsendet vore av godo; maskinteknik, samt ”automobil- och flygmaskinteknikens utveckling i världen” föreslås vara andra intressanta områden.⁴⁸

En gemensam nämnare för Göteborgs Morgonpost och Carlander var således uppfattningen att en omfattande konst- och industriutställning, eller i det senare fallet att en industriutställning inte vore att föredra. Det är för övrigt betydelsefullt att påvisa Carlanders initiala skepsis gentemot inte bara en industriutställning, utan mot hela utställningstanken som sådan. I dennes personliga minnesanteckningar sammanställda åren 1933-34 står att läsa:

”Jag var ej i allmänhet tilltalad av utställningar men det hade under flera år man och man emellan och i vissa tidningar klagats skarpt, att Göteborg ej sedan 1891 haft en egen utställning i motsats till andra städer såsom Stockholm och Malmö [...] jag insåg därför, att det ej skulle vara möjligt att undgå att förknippa en utställning med högtidlighållandet av 300-årsminnet, men ville försöka vrida frågan därhän, att man skulle slippa en allmän industriutställning, vilken för övrigt skulle komma alltför tätt på Baltiska utställningen för att man skulle kunnat räkna med något större deltagande.”⁴⁹

Det är inte svårt att se Carlanders något negativa eller rent av motvilliga inställning till en utställning, i alla fall i dennes dagboksanteckningar enligt ovan. Anders Houltz påpekar dock klokt att man får ha i minnet att dessa anteckningar möjligen kan ha riskerat viss manipulation eller ha i efterhand:

”färgats av den kritik som i efterhand riktades mot utställningen och [framförallt] de utgifter som den medförde.”⁵⁰

I tidningen Ny Tid stod intet att läsa den 22 januari 1915 om Carlanders motion om en utställning i Göteborg, under de närmaste på detta datum utgivna utgåvorna står heller intet att läsa. Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning söker den 23 januari där-
emot att beskriva hur jubileumsfestiviteter skulle kunna tänkas te sig:

”Hur skall man då tänka sig jubileet firat! Den 4 juni 1921 är en lördag. Vid middagstid den dagen utgår från den vid den tiden efter stadsfullmäktiges torsdagsbeslutomreglerade och ombyggda stadsdelen å Otterhälleområdet ett h i s t o r i s k t f e s t t å g , erinrande om alla betydelsefulla epoker i Göteborgs historia från den gången, då konungen stadsgrundläggaren däruppe utpekade platsen för den blivande staden, intill nutiden”.⁵¹

Därpå beskriver artikelförfattaren hur ett dylikt festivitetståg genomför en i det närmaste historisk exposé genom staden och dess ur olika perspektiv signifikanta platser. Lite mästrande ter sig möjligen beskrivningarna av sambandet mellan kristendomen och Göteborg:

”Runt den stora gammalnordiska marknadsplatsen vid Göta älvs mynning på Brännöarne – handelsstaden Göteborgs uranor – lågo de hedniska offerplatserna : Torslanda, Frölunda, Odins(ons-)sala. Men här var med all säkerhet ock platsen för kristendomens första uppenbarelser i dessa trakter. [...] Men att kristendomen från Götaälvens landsväg gjorde sitt egentliga intåg i Götaland, kan icke betvivlas och att en S:t Sigfrid döpte Sveakonungen Olof i Västergötlands Husaby har aldrig varit föremål för bestridande.”⁵²

Artikeln i fråga betar detaljerat av invigningsdagarna den 4, 5 och 6 juni 1921 och avslutar lakoniskt: ”Men till utställningarna må det vara tillåtet att återkomma i en följande artikel.”⁵³

Stadsfullmäktige tillsatte 1915 en beredning, Jubileumberedningen som den kom att kallas, på sammantaget nio personer vilka hade till uppgift att arbeta fram en plan, inkluderade ett program, utställningens lokalisering samt dess styrelse. Carlander utsågs till beredningens ordförande. Den 15 juni 1916 sammanställdes enligt beredningens förslag den jubileumsstyrelse som skulle ansvara för utställningen. Carlander utsågs till ordförande även i denna styrelse, men lämnade dock av förklarliga skäl så småningom ordförandeskapet i Jubileumberedningen. Styrelsen hade inalles 18 medlemmar, åtta av dessa ingick stadsfullmäktige medan resten av deltagarna var tjänstemän eller kom från stadens handelssfär. Jubileumsstyrelsen skulle med tiden

komma att växa till ett numerär uppgående till 36 medlemmar. Jubileumsberedningen arbetade oförtrutet vidare fram till det slutliga betänkandet den 11 maj 1916.⁵⁴

Jubileumsberedningen lämnade ett preliminärt betänkande den 8 november 1915 och detsamma stod den 9 november att läsa om i Göteborgs Morgonpost i form av ett referat.⁵⁵ Redan den 10 november återfinns en artikel med rubriken ”Jubileumsutställningen och dess uppgift” i samma tidning.⁵⁶ I denna artikel kunde man läsa om den planerade utställningen och dess syfte samt bakgrund i samband med Jubileumsberedningens preliminära betänkande. Krafter inom handel, industri och merkantilism får antas ligga bakom det budskap som långsamt träder fram mot artikelns slut, ty där ges uttryck för följande åsikt:

”Men när man, efter att ha genomgått allt, kommer till beredningens slutkläm, som inrymmer förslag om hvad stadsfullmäktige till en början ha att besluta i denna angelägenhet, är det icke utan att man känner sig besviken. [...] Men man frågar sig: är värdigheten så stor att icke Göteborg, landets främsta handels- och sjöfartsstad, dess förnämsta kommunikationscentrum, skulle kunna med sin jubileumsutställning tjäna ett större fosterländskt ändamål och, på ett för det gemensamma ekonomiska utvecklingsarbetet mera gagnande sätt, åskådliggöra sin expansionskraft än genom enbart en historisk minnesutställning? [...] Vi kunna tilläga vad vi förut påpekat, att en allmän industriutställning knappast skulle ha utsikt att vinna popularitet, hvarför den ej heller vunnit förord i den hittills i ämnet förda diskussionen.”⁵⁷

Göteborgs Morgonpost ger med andra ord uttryck för en ganska njugg inställning till en industriell dimension av den föreslagna utställningen, alltså inte alls långt ifrån Carlanders initiala uppfattning. Men vilken inriktning tänker sig då Göteborgs Morgonpost att utställningen skall ha, bortsett från den historiska? I samma artikel finner man följande tankegång:

[...] Mellan utställningsåren 1914 och 1921 har världskriget dragit gränsen mellan två historiska och ekonomiska tidsskeenden. Hur blir det efter fredsslutet, som väl rimligtvis måste komma inom en nära framtid, vet man icke men man kan vara tämlige förvissad om, att en k o m m u n i k a t i o s u t s t ä l l n i n g, af den omfattning som förut angifvits i dessa spalter och i samband med Göteborgs jubileum, skulle bilda ett välkommet tillfälle för de af kriget söndrade folken att återupptaga den fredliga täflan med hvarandra på en utställnings valplats.”

Kontentan av detta resonemang tycks vara att utställningen bör inrikta sig på att visa framtiden inom kommunikationsväsendet, vilket skulle vara lämpligt för Göteborgs som handels- och sjöfartsstad, samt att detta skulle kunna förena Europas krigförande länder med varandra efter det att freden åter infunnit sig. Så här i efterhand ter sig denna tanke möjligen lite rörande och naiv, enär första världskriget skulle komma att pågå i ytterligare tre år.

Ny Tid hade dagen innan, det vill säga den 9 november, publicerat en artikel vilken på ett neutralt och objektivt sätt redogjort för Jubileumsberedningens preliminära betänkande. En jämförelse mellan betänkandet och artikeln ger vid handen att enbart grammatiska omskrivningar gjorts i artikeln på de ställen där den inte var en direkt avskrift av betänkandet. Det är inte osannolikt att Göteborgs Morgonpost och dess mer eldfångda artikel dagen där efter kan ses som åtminstone delvis en reaktion på denna objektivitet.⁵⁸

Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning publicerade den 9 november även den en avskrift av Jubileumsberedningens preliminära betänkande men följde redan i samma nummer upp med en kommentar. Tidningen skriver bland annat att:

”Det är självklart, att den stora handels-, sjöfarts- och industristaden vid Göta älv icke kan låta en dylik märkesdag i sin historia gå obeaktad förbi. Det vann också mycket god genklang i samhället, när stadsfullmäktiges ordförande i början av detta år väckte motion om åtgärder för 300-årsminnets firande [...]”⁵⁹

Ett återkommande tema för tidningen var önskvärdheten av att färdigställa stadens centralbangård. I kommentaren den 23 januari 1915 till Carlanders motion om ett jubileumsfirande stod att läsa:

”Måndagen den 6 juni 1921 – Gustafsdagen – årsdagen av Gustaf Wasas val till konung och vår författnings antagande – öppnas de med anledning av jubileet anordnade utställningarna. Med hänsyn till dessa har järnvägsstyrelsen påskyndat de med anledning av 1914 års stora krig fördröjda planeringarne för en centralbangård, så att denna står färdig att fästligt smyckad som invigningståg mottaga det extratåg, varmed konungen anländer för att leda öppningshögtidligheterna.”⁶⁰

Den 9 november dök samma tema upp, i samband med önskemål om att vissa för staden viktiga byggnationer skulle färdigställas, i kommentaren till Jubileumsberedningens preliminära betänkande då tidningen skrev att:

”Kan så, som man hoppas, Göteborg 1921 ha sitt nya konstmuseum, genom regeringens tillmötesgående sin nya stadsteater, genom Lindbergska fondens försorg Gustaf Adolfs torg och andra delar värdigt anordnade, – varför icke bangårdsfrågan löst! – ja, då blir för visso jubileumsåret en betydelsefull milstolpe med avvisare som peka tillbaka på ett ärofyllt förgånget och framåt mot lyckosamma och utvecklingsrika nya tider.”⁶¹

Den 11 november samma år dyker dock en mer vässad kommentar till betänkandet upp i samma tidning. I huvudsak oroar sig skribenten för att betänkandet föreslagit inte bara tveksamma lokaliseringar för utställningen, utan uttrycker även sin oro för bedömda för transport- och kommunikationsproblem samt vad viktigare är, utställningens inriktning. I artikeln står att läsa att:

”En Göteborgsk ”Minnesutställning” år 1921 torde därför komma att omfatta samma huvuddelar, som vi blivit vanda vid hos våra större utställningar, nämligen: industri-, konst- och lantbruksutställningar med dess ”binärningar” och vidare restaurations- och nöjesavdelningar.

Tidningen återkommer till centralbangårdsfrågan senare i samma artikel då den konstaterar att tyngre gods med adress till utställningen kunde transporteras medelst järnväg via ett stickspår, från stambanan och att:

[...] Här skulle inledandet av med statens järnvägar sammanbindande spår endast komma att realisera en gammal plan att leda västkustbanans spår från Almedals station öster om Jakobsdal, Överås och Lunden samt vidare fram till den föreslagna rangerbangården vid Sävenäs.”⁶²

Det återkommande järnvägstemat i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning kan med måhända antas hänga ihop med transportfrågornas tyngd och inverkan på stadens handel och industri och dess produktion – det var ju ändå en handelstidning.

Göteborgs-Posten publicerade den 9 november av en omfattande artikel rörande det preliminära jubileumsbetänkandet, men den inskränker sig till att sakligt redogöra för betänkandet i sig och dess beståndsdelar. Den 10 november däremot återfinns en kommentar i samma tidning med rubriken ”Vårt förestående jubileum”, där tidningen

resonerar kring det logiska i att högtidlighålla jubileet med en minnesutställning. Vidare står att läsa i artikeln att utställningen helt riktigt avgränsas inom ramarna för en minnesutställning, en svensk stadsutställning, en konstutställning, en sjöfartsutställning, samt en utlandssvenskarnas utställning. Göteborgs-Posten menar även att:

”Är det något man saknar i denna utställningsram, skulle det vara en utställning för h y g i e n och d e m o g r a f i. [...] Och detsamma låter säga sig om en p a r k- och h o r t i k u l t u r u t s t ä l l n i n g.”⁶³

Skribenten uttrycker tillfredställelse över att planerna för att stadens nya konstmuseum, frihamn, broförbindelse över älven, centralbangård, stadsteater samt nya idrottsanläggning torde kunna realiseras i utställningens kölvatten.

Den 25 november 1915 togs beslutet i stadsfullmäktige att utställningen skulle genomföras, ett beslut som också innebar att utställningen skulle inkludera västsvenskt hantverk och västsvensk industri, samt att en skandinavisk och en utlandssvensk konstutställning skulle anordnas.⁶⁴

Jubileumsberedningen kom med sitt slutliga betänkande den 11 maj 1916 i vilket utställningens kulturhistoriska inriktning underströks.⁶⁵ Under de kommande åtta åren genomgick både utställningen och staden omfattande förändringar, politiskt, ekonomiskt, socialt såväl som arkitektoniskt.

Göteborgs Morgonpost publicerade 19 maj 1916 ett relativt omfattande referat av Jubileumsberedningens slutliga betänkande eller som det stod att läsa:

”[...] Ur det intressanta betänkandet med dess många storslagna projekt gör vi härmed följande resumé.”⁶⁶

Ehuru artikeln från tid till annan intar en något översvallande karaktär höll den sig till saken; nämligen att referera slutbetänkandet. När dessa mer objektiva journalistiska plikter klarats av, följde tidningen upp med en artikel redan dagen efter och den 20 maj kunde tidningens läsekrets inledningsvis läsa om att:

” [...] Redan kommitténs sammansättning var hade ju gifvit en säker borgen för att det kommande förslaget skulle bli solidt och vederhäftigt. De mycket aktade och mycket selsatta män, som erhållit det tändande och kräfvande uppdraget att fixera grundlinjerna till

den förestående festen, hafva gått till arbetet med djupt allvar och vid dess fortgång utvecklats mycken grundlighet och följdriktighet i den från början inslagna tankegången.”⁶⁷

En snabb rekapitulering ger vid handen att Göteborgs Morgonpost redan den 10 november 1915, som en reaktion på det preliminära betänkandet, var inne på tanken om att en dels historisk och en dels kommunal utställning väl förankrad i Göteborg vore av godo, men att densamma även borde rikta in sig på kommunikationsväsendet. Ett halvår senare återkommer tidningen till detta tema då det står följande att läsa den 20 maj 1916:

”Allt detta är synnerligen nyttigt och förträffligt, men hvad vi från början tillåtit oss hysa tvifvel om, det är att en sådan historisk och kommunal utställning är tillräckligt intressant för den stora publiken, som man väl dock räknar på att få med, och som är oundgängligen nödvändig ej blott för den nödiga glansen i det yttre förloppet utan också för den ganska viktiga sida af företaget som heter – affärerna.”

Göteborgs Morgonpost är alltså återigen inne på temat om en kommunikationsutställning kombinerad med den historiska och den kommunala utställningen.

Ny tid publicerade redan den 26 november 1915 en artikel vilken refererade till det preliminära betänkandet, och där även debatten från stadsfullmäktiges möte 8 november återgavs, i alla fall i form av en trekamp mellan herrarna Atterberg, Lamberg och Mark. Stadens handels- och politiborgmästare Lamberg betvivlade i denna debatt att:

”[...] en dylik utställning ingick bland industriens önskemål. Industrien behöver lång tid att förbereda sig till utställningar, och tiderna äro ej sådana att man kan tänka på det också. [...] Det är en minnesutställning, och den bör i främsta rummet avse Göteborg, dess historia o. utveckling.”⁶⁸

Den 26 november återger även Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning debatten i stadsfullmäktige den 8 november och refererar på ungefär samma sätt sakernas tillstånd som Göteborgs Morgonpost gjort. Ett roande och insiktsfullt uttalande från Peter Lamberg är dock värt att återge:

”[...] Och hos stadens invånare skulle den [minnesutställning utan allmän industriutställning] fördjupa kunskapen om och intresset för det egna samhället. En sådan utställning

lämpar sig också väl för Göteborgs säregna kynne. Ty det kan icke nekas, att Göteborg är en stad för sig och alltid visat ett separatistiskt kynne.”⁶⁹

Ny Tid valde också att referera Atterberg och Mark och deras oeniga uppfattning där den förra ställde sig positiv till en industriutställning och menade att: ”Utställningen, som ingår i programmet, borde vidgas ut till en allmän industriutställning” och där den senare menade att: ”Pängar kunde användas bättre än till träbaracker, där man finge se samma föremål överallt som i vanliga butiksfönster.”⁷⁰

I Göteborgs-Posten stod den 26 november 1915 att läsa om ett ”Mycket ordrikt sammanträde” i stadsfullmäktige dagen innan, det vill säga refererande till debatten enligt ovan.⁷¹ Däremot dök ingen kommentar till ovan nämnda debatt upp i Göteborgs-Posten de närmaste dagarna.

Utställningsstyrelsen organiserade sig och växte samtidigt allteftersom med nya avdelningar och med därtill hörande personal. En talande omständighet är att samma personer cirkulerade i stadsfullmäktige, i jubileumsberedningen och sedermera i jubileumsstyrelsen. Detta förfarande erbjöd möjligheter för stadsfullmäktige att överblicka arbetet med utställningen. Personer med erfarenhet och specialkompetens rekryterades till jubileumsutställningens olika utskott.

Till de mer tunga frågorna hörde naturligtvis finanserna och deras hantering och för detta svarade utskottet för förvaltning och finanser. Att söka genomföra adekvata analyser och värderingar av de ekonomiska förutsättningarna och begränsningarna för utställningen samt sätta sig in i bokföring och/eller budgeteringsförslag låter sig inte realistiskt göras på förevarande uppsatsarbets nivå.

För att få en uppfattning om utställningens beräknade kostnader kan dock jubileumsstyrelsens protokoll från januari 1919 nyttjas. I en sammanställning över räkenskaperna från den 14 januari 1916 till och med den 31 december 1918 kan följande uppgifter återges; anslagen för år 1916 uppgick till 50,000 kr, för 1917 till 250,000 kr och för 1918 till 500,000 kr. Inalles 800,000 kr under dessa tre år. Det äskade beloppet på 800,000 kr var på den tiden ett betydande belopp – i dagens penningvärde⁷² motsvarar det, omräknat för vart och ett av åren 1916-18 och därpå summerat, cirka 11,7 miljoner kronor.⁷³ För vart och ett av de påföljande åren 1919-20 beräknades 240,000 per år vara rimligt, vilket enligt samma omräkningsmodell i dag motsvarar cirka 7,9 miljoner kronor.⁷⁴

Jubileumsutställningen hade som ett av sina mål att söka få i gång byggnationerna kring Götaplatsen och man utlyste därför en arkitekttävling. Debatten i media förhåller sig ganska neutral till den utlysta tävlingen, vilken dels skulle komma att omdana stadens mest prestigefulla centrala delar och dels i förlängningen bidra i stor utsträckning till utställningens dåliga monetära resultat.⁷⁵

5.1.2 Åren 1917-1920: kriser, förändring och samförstånd

Krigsåret 1917 tycks ha varit något av ett mellanår i utställningens historia, inte mycket matnyttigt står att finna i den göteborgska pressen angående utställningen. Det är dock rimligt att anta att arbetet fortlöpte enligt uppgjorda planer, dock med undantaget att den organisatoriska apparaten började svälla. De olika utskotten inkluderade också vid samma tid ett större antal personer, även om vissa positioner besattes av samma person i flera utskott och/eller i styrelsen.⁷⁶ Ett antal ständiga utskott hade tillsatts för att ta ett övergripande ansvar för de olika avdelningarna ingående i utställningen:

”Stadsfullmäktige beslöt alltså: [...] a) att vid utförandet af sitt uppdrag uppdelas sig på olika afdelningar, i hvilka styrelsen ägde invälja äfven personer, som ej tillhörande styrelsen;”⁷⁷

I Jubileumsstyrelsens protokoll från den 16 juni 1916 står att läsa att utskotten fördelade sig enligt följande:

”ett utskott för förvaltning och finanser, ett byggnadsutskott, ett utskott för historisk kommunal utställning, ett utskott för handel, sjöfart, industri och handverk, ett utskott för konstatställning, ett utskott för utlandssvensk utställning och ett utskott för idrott och nöjen m.m.; allt med de uppgifter för de olika utskotten, som angåfvos deras beteckningar.”⁷⁸

En viss glidning kan uppfattas i detta det första protokoll som styrelsen för jubileumsutställningen utgav och som avspeglar dess beslut. Under Carlanders ordförandeskap i jubileumsberedningen hade de ursprungliga riktlinjerna, beskrivna i dennes motion, nu vässats och utökats något. I Carlanders ursprungliga motion påtalades utställningens historiska inriktning, dess direkta koppling till Göteborg samt att den föreslagna utställningsavdelningen skulle viktas på samma sätt som de föreslagna utgrävningarna och det beställda litterära verket.

I ovan nämnda protokoll återfinns alltså utskott för handel, sjöfart, industri och hantverk. Dessutom underströks nu att utställningen skulle var kulturhistorisk samt att en allmän svensk konstutställning, en utlandssvensk utställning samt utrymme i den kommunala utställningen för andra delar i västra Sverige vilka hade ett kulturellt samband med Göteborg skulle finnas med.⁷⁹

Om år 1917 inte gjorde några större intryck i göteborgsmedia med avseende på utställningsarbetet skulle 1918 komma att bli annorlunda. Det första världskriget var inne på sitt fjärde år och situationen för Sverige började bli svår. Redan år 1917 hade göteborgarnas svåra levnadsförhållanden lett till konflikter. Martin Fritz skriver att:

”Det första världskrigets försörjningsproblem, stigande leverenskostnader och utmanande spekulationsvinster medförde en politiks oro och social urladdning våren 1917, det så kallade hungerupproret. I Göteborg tog det särskilt våldsamma former med stora demonstrationer, plundring av brödbutiker i Annedal och konfrontationer mellan militär, polis och demonstranter.”⁸⁰

Under 1918 skulle världskriget, en påtaglig krigsinflation samt sociala, politiska och ekonomiska faktorer komma att påverka planeringen inför Jubileumsutställningen. Början till denna utveckling kan spåras till våren 1918 då en serie debatter gick av stapeln i stadsfullmäktige. Martin Fritz sammanfattar den politiska situationen, vilken får antas ha sitt ursprung i och samtidigt var en del av de svåra levnadsförhållandena för en majoritet av stadens befolkning:

”Vad gällde den planerade utställningen fanns motsättningar mellan den borgerliga delen av stadsfullmäktige, som ville genomföra utställningen, och den framväxande socialdemokratien.”⁸¹

Den 23 april 1918 kulminerade dessa motsättningar när de två socialdemokraterna Gustaf Blom och Axel Dahlström till stadsfullmäktige lämnade in en motion, vilken behandlades på stadsfullmäktiges sammanträde den 25 april, och där de förordade att utställningen antingen ställdes in helt eller i vart fall skulle reduceras kraftigt.⁸²

Den 26 april publicerade Göteborgs Morgonpost en resumé av stadsfullmäktiges sammanträde dagen innan. Ovan nämnd motion från herrarna Blom och Dahlström återgavs i sin helhet utan några speciella kommentarer från tidningen.

Motionen som sådan är intressant läsning i huvudsak för att den dels pekar på att det fanns motsättningar inom stadsfullmäktige och dels för sina motiveringar. Blom och Dahlström ansåg att det vore lämpligare att ställa om fokus och inrikta utställningen på förbättringar av kommunala välfärdsinriktningar samt bostadsbyggande. För att avhjälpa den då svåra bostadsbristen föreslogs bland annat en idéävlan om hur stadens boendesituation skulle kunna avhjälpas. Vad motionen mer tar upp är kanhända en något oväntad beröringspunkt med andra mer högerinriktade intressen ty i motionen står nämligen också att läsa att:

”En så utprägladt tillbakablickande utställning, som den beslutades planeras blifva, har genom krigsårens bittra upplevelser förlorat åtskilligt af det, som gjort tanken tilltalande. För att nödortfigt återvinna hvad som af stora samhällsgrupper under sistförflutna åren förlorats i lefnadsstandard och utkomsttrygghet blir det under de första fredsåren viktigare att blicka framåt mot nya uppgifter än att skåda bakåt.”⁸³

Den 23 april publicerade även Ny Tid den aktuella motionen i sin helhet och även i denna tidning utan kommentarer. Det är inte en orimlig iakttagelse att detta intresse för framtiden, men möjligen med olika orsaksgrund, tycks vara gemensamt för i alla fall Blom och Dahlström såväl som för Atterberg och Mark i stadsfullmäktige.

Göteborgs-Posten däremot anlade ett kritiskt, för att inte säga irriterat, perspektiv på frågan om utställningens reduktion och/eller inställande under rubriken ”Attacken mot utställningen” den 27 april 1920. Blom och Dahlströms motion hade förmodligen väckt förvåning och irritation hos Jubileumsstyrelsens medlemmar och andra inblandande, då dessa herrar inte i god tid, och i god samförståndsanda aviserat sina avsikter. Detta går att spåra i artikeln då man menar att:

”Det i stadsfullmäktige framlagda förslaget att begrava tanken på en minnesutställning i Göteborg hör till dem, om vilka det kan sägas, att de komma som en blix från klar himmel. Veterligt hade ingen överläggning förekommit med initiativtagarne till och ivrarne för utställningen, utan förslaget blev en överraskning ej minst för dem.”⁸⁴

Artikeln fortsätter med att redogöra för en intervju med Harald Adelsohn, utställningens generalkommissarie, där denne påpekar att en minnesutställning även pekar framåt, alltså vad som var tyngdpunkten i Bloms och Dahlströms motion att utställningen inte uppfattades göra. Adelsohn söker med fininställt sikte avvärja motion-

ärerna men uppvisar god förståelse för utställningens förutsättningar, både ur ett existentiellt så väl som ur ett ekonomiskt perspektiv; utställningens karaktär ändrar i detta ögonblick skepnad och övergår i en framåtblickande offensiv.

Den 26 september 1918 rapporterar Göteborgs-Posten att Jubileumsstyrelsen föreslagit till stadsfullmäktige att utställningen bör framflyttas till 1923. Man redovisar också att de beräknade kostnaderna för utställningen beräknas till 4 640 000 kr och att intäkterna beräknas till 2 640 000 kr. Det uppkomna underskottet avser man täcka med lotterimedel, det vill säga penninglotteri.

Stadsfullmäktige avlog motionen om utställningens inställande den 14 november 1918. Motionen fick alltså inte av motionärerna önskat genomslag, kanske inte helt oväntat då stadsfullmäktige var borgerligt till majoriteten. I samband med detta kan det vara av intresse att helt kort snudda vid den rådande situationen i stadsfullmäktige. Houltz skriver att:

”Inte heller i stadsfullmäktige kunde projektets förespråkare räkna med samma oreserve-
rade stöd som tidigare. Inom vänstern var kritiken mot en utställningssatsning i rådande
kristider utbredd. Denna kritik kunde inte nonchaleras. Under krigsårens kommunalval
hade antalet socialdemokratiska röstande ökat stadigt. Redan i valet 1914 hade partiet stöd
av fler röstberättigade personer än något av de andra. Det var endast med hjälp av den 40-
gradiga röstskalan som de borgerliga och frisinna kunde behålla sin maktposition.”⁸⁵

Den 40-gradiga röstskalan var inkomstbaserad och begränsad till kommunalval enligt den grundlagsändring som genomfördes 1907 och som bland annat inbegrep allmän rösträtt för män. Regeringen Lindman strävade efter att genomdriva proportionerliga val till riksdagens andra kammare medan socialdemokrater och liberaler förespråkade majoritetsval. Starkt förenklat betydde den 40-gradiga skalan att en röstberättigad väljare tilldelades ett röstantal efter dennes inkomst – och i förlängningen därmed efter hur mycket skatt som inbetalades till kommunen. Tidningen Ny Tid publicerade den 16 april 1918 en artikel vilken tog upp den i riksdagen lagda propositionen rörande förändringar i den kommunala rösträtten. Bland annat kan det i artikeln noteras att:

”Ty under det att i s t ä d e n a arbetarnes medelröstetal växlar mellan 8 och 9 röster [Enligt den 40-gradiga skalan], uppgår medelröstetalet hos grupperna fabriker, grosshandlare, husägare, handlande, handelsbiträden, kontorspersonal m.fl. till 27,6 röster.”⁸⁶

I Göteborgs stadsfullmäktige skulle Socialdemokraterna efter 1918 års val, enligt det röstsysteem baserat på majoritetsprincipen vilket infördes i valet efter 1918, redan år 1922 komma att ha egen majoritet i fullmäktige men först 1924 uppnå full majoritet även i nämnder och förvaltningar.⁸⁷

Den 16 november 1918 publicerade Göteborgs-Posten en artikel vilken kommenterade debatten innan och beslutet att utställningsåret skulle bli 1923, att Blom och Dahlströms motion rörande idétävlan i stället för jubileumsutställning avslogs samt att debatten blev kort och att den avslutades utan votering.⁸⁸

Under krigsåren vilka nu började gå mot sitt slut hade alltså kostnads- och tidsramar kommit att sprängas. Speciellt de historiska utgrävningarna, insamlandet och katalogiseringarna av dessa och av annat material kom att bli mycket omfattande. Till detta kom den planerade byggnationen av diverse fastigheter i och kring utställningsområdet att fresta på samma kostnads- och tidsramar.

Den kritiska motionen från Blom och Dahlström erhöll förvisso inte stadsfullmäktiges bifall men icke desto mindre mottogs dess budskap med lyhördhet. Herrarna Harald Adelsohn och Henning Beyer fick uppgiften att söka minska kostnaderna för utställningen. Eftersom de ansåg att en minskad utställning likväl skulle dra samma kostnader som den föreslagna, föreslog man istället en ny lösning; utställningen skulle dels flyttas fram till 1923, dels skulle dess inriktning ändras. Det hela kan sammanfattas med en önskan om att attrahera industriföretag, vilka kunde bidra ekonomiskt till utställningen, genom att utöka den industrihistoriska utställningen med en modern exportutställning. Förslaget om att flytta fram utställningen samt utökas densamma vann gehör i stadsfullmäktige som biföll Adelsohns och Beyers motion. En grundläggande förutsättning för att från Kungl. Maj:t erhålla tillstånd till ett penninglotteri var att den nationella nyttan kunde påtalas. Därmed blir utställningens utökning och nationella industri- och exportdimension logiska.⁸⁹

Den 27 september 1918 kunde man i Ny Tid läsa att Jubileumsstyrelsen beslutat sig för att hemställa hos stadsfullmäktige om att utställningen borde flyttas fram till 1923 samt att programmet och finansplanen skulle förändras enligt Beyer och Adelsohns nya programförslag. Tidningen återger bland annat, på ett relativt nyanserat och sakligt sätt, att de beräknade utgifterna för utställningen:

” [...] beräknas sammanlagt till kronor 4,640,000, [...] Inkomsterna beräknas till 2,640.000 kr. Härvid är icke medtagen någon höjning i inträdes och andra avgifter på grund av pen-

ningvärdets fall, vadan man torde befinna sig på den säkra sidan, ett önskemål, som utställningsfinanser sällan uppfylla. Bristen, 2 miljoner, föreslår styrelsen, att stadsfullmäktige måtte fylla genom lotteri. Det skulle bli jämnt ett års dragningar i det stora lotteriet, vilket ju beräknas ge 375,000 kr. per dragning. Och då Baltiska utställningen fick täcka hälften av alla sina utgifter med lotterimedel, kan denna begäran icke anses orimlig.”⁹⁰

Ny Tid publicerade den 16 november 1918, alltså två dagar efter den kritiska motionens avslag i stadsfullmäktige, en kortare artikel i vilken dels delar av den kritiska motionen återgavs och dels refererades till mötet i stadsfullmäktige. Speciellt anade Blom, vilken yttrade sig i debatten, kommande problem om det föreslagna penninglotteriet inte kunde gå av stapeln som beräknat ty: ”Beträffande finansplanen så har vi ännu inte fått lotteri beviljat för ändamålet och man kan ej pålägga staden kostnaden.”⁹¹

Bloms farhågor kom dock på skam ty Jubileumsutställningen beviljades alla de sökta lotterimedlen vilka beräknades ge en avkastning på 2,25 miljoner – i dagens penningvärde cirka 36,8 miljoner. Med hjälp av dessa lotterimedel kom utställningens finansiering en bra bit på väg och kan också ses som en skänk från ovan och en bekräftelse på att utställningsarbetet rullade vidare med oförändrad energi.⁹²

Jubileumsstyrelsen fick i januari 1919 en framställning från Svenska Slöjdföreningen att konsthantverk och konstindustri borde ingå i utställningen samt ävenså en framställan från Sveriges allmänna exportförening och Sveriges industriförbund att även en industriutställning borde anordnas.⁹³ Den 25 oktober 1919 beslutade stadsfullmäktige om en utvidgning av minneshögtidligheterna. Detta var en signifikant omdaning av utställningsidén vilken fick till följd att Jubileumsstyrelsen utökades till 36 medlemmar varav stadsfullmäktige skulle tillsätta 24 stycken och nationella riksammanslutningar 12 stycken; organisationen ökade i omfång betydligt. Under 1922, alltså året innan utställningens genomförande, hade H.M. Konungen åtagit sig att vara utställningens högste beskyddare och H.K.H. Kronprinsen åtagit sig ansvaret som Jubileumsstyrelsens hedersordförande. Landshövdingen Oscar von Sydow och grosshandlaren Axel Carlander utsågs till styrelsens ordförande. För att organisatoriskt få den numera till omfånget och lokaliseringen stora styrelsen att fungera, tillsattes ett antal förvaltningsutskott.⁹⁴ I lokala och nationella media kommenteras dessa omfattande organisatoriska händelser inte mycket.

I kölvattnet eller i alla fall i dyningarna efter de politiska omvälvningarna i landet och i stadsfullmäktige, förlorade Carlander sin ordförandepost i april 1919 till förmån för den liberale Karl Gustav Karlsson vilken i sin tur satt ordförande till 1922.⁹⁵ Carlander skulle dock under jubileumsåret 1923 temporärt återkomma som stadsfullmäktiges ordförande, mer om denna märkliga och anmärkningsvärda händelse redovisas senare.

I samband med ordförandeskiftet uppstod förnyat politiskt utrymme för att ifrågasätta utställningen. Det är dessutom inte orimligt att tänka sig en oroskänsla på högerflanken i stadsfullmäktige av att de vänsterorienterade krafterna i redan under den här tiden, i ett annat röstsystem, skulle ha haft majoritet. Än så länge hämmades vänstern dock av den 40-gradiga röstskalan – vilket förmodligen var mer viktigt för utställningens existens än vad det tilldelade penninglotteriet var. Utställningen, och för den delen den politiska majoriteten i stadsfullmäktige, levde på lånad tid.

5.1.3 Åren 1920-1923: urladdning, konsolidering och målgång

Förevarande arbete har som avslutande tidsperiod huvudsakligen ägnat sig åt åren efter de större kriserna samt utställningsåret fram till utställningens öppnande. Under hösten 1920 gled Jubileumsutställningen in i en ny fas efter fem års planering, kriser och projektering. Utställningens byggnadsarbeten påbörjades nämligen, efter en långvarig byggnadskonflikt, gjorde utställningen mer påtaglig. I och med detta ställdes även frågan om utställningens varande eller icke varande på sin spets. Kritiska röster höjdes här och där i staden och i landet. En kartläggning av debattläget i media under senhösten 1920 ger en del oväntade resultat vid handen; kritiken och spekulationerna kring utställningsfrågan tycks huvudsakligen komma från tidningen VIDI samt från andra delar av landet än Göteborg. I VIDI den 22 december 1920 stod bland annat följande att läsa:

”De tusental, som lida under bostadseländets obeskrifliga nöd, måste resa sig till protest mot, att otaliga millioner kastas ut på en lyxutställning, så länge de inte ens ha människovärdiga bostäder.”⁹⁶

Förevarande kartläggning och dess omfång medger inte mer omfattande analyser av det rådande debattläget i stadens och/eller landets tidningar än de som beskrivits i

kartläggningens metoddel. Sammanfattningsvis får i stället Houltz analys belysa situationen:

”VIDI menade klä sådana åsikter i ord som delades av stora delar av Göteborgs befolkning. Vare sig detta stämde eller inte är det tydligt att kritiken hade hemmahörighet i fler än ett politiskt läger.”⁹⁷

I Göteborgs stadsfullmäktige spände kritiken mot utställningen tvärs över partigränserna. Både vänstern, liberaler och högerpolitiker gav uttryck för en negativ inställning gentemot utställningen, kanhända låg dock tyngdpunkten ändå hos socialdemokraterna.

I Börshuset i Göteborg gick som en åtgärd mot den alltmer tilltagande kritiken, ett informellt möte, en diskussionsklubb, av stapeln i november 1920, där avsikten var att gjuta olja på vågorna och undvika en utdragen politisk debatt i stadsfullmäktige och i förlängningen utställningens inställande. I en artikel i Göteborgs Morgonpost kunde man den 30 november 1920 ta del av vad som närmast kan betraktas som en kraftfull men diplomatiskt formulerad dementi om utställningens inställande. De huvudsakliga problemungarna avhandlades i god ordning; uppskjutandet av utställningen till 1923, diskussionen om utställningens lyxkaraktär, det ekonomiska läget i staden, svårigheterna med att erhålla byggkrediter för utställningen och utställningsbyggnationernas hämmande inverkan på bostadsbyggandet i staden. Som något av en känga gentemot utsocknes kritiker kunde man i ovan nämnda artikel vidare läsa att:

”Projektet torde emellertid knappast ha tillvunnit sig någon större uppmärksamhet i det övriga Sverige, icke minst beroende på, att man på långt när icke har någon riktig föreställning om de proportioner, utställningen torde komma att få. Ännu mindre torde man veta, att den kommer att få karaktären av en världsutställning i smått.”⁹⁸

Artikeln i fråga som får anses i huvudsak vara av positiv karaktär, riktar viss kritik gentemot att utställningens historiska delar möjligen tagit för mycket resurser i anspråk, ty:

”Beträffande de förut framställda anmärkningarna, att utställningen skulle vara en lyxföreteelse invänder man, att – även om den historiska avdelningen möjligen kan betraktas som en sådan – utställningen dock i sin helhet icke kan inrangeras under denna rubrik.”⁹⁹

Artikeln känns förvisso en aning partisk men avspeglar kanhända ändå faktiskt stämningen efter det informella mötet i Börshuset i november, ty:

”Enligt vad bestyrelsens presskommisarie, redaktör Torsten Karling, meddelar, ha funderingarna om ett uppskjutande eller eventuellt undanskjutande av det hela icke vunnit någon anklång i ledande kretsar i Göteborg. Tvärtom har man mer och mer gripits av entusiasm för uppgiften.”¹⁰⁰

Göteborgs-Posten refererar i en artikel den 8 december 1920, under rubriken ”Jubileumsutställningen. Dementerade rykten om en aktion för dess inställande”, till det informella diskussionsmötet tidigare i november månad och erinrar sig att:

”Resultatet av detta sammanträde blev, att det visade sig, att det icke finnes någon som helst resonans varken inom stadsfullmäktiges flertal eller ens inom någon manstark minoritet för uppskov med eller nedläggande av utställningsplanerna efter redan beslutade linjer.”¹⁰¹

I samförstånd enades således stadens beslutfattande organ över partigränserna i alla fall i huvudsak, och utställningsförberedelserna kunde ganska friktionsfritt fortlöpa. Ett liknande möte avsett för media hölls redan den 6 oktober 1920 på Grand Hotell där Torsten Karling lyckades ensa upp pressens uppfattning och skapa lojalitet för utställningens genomförande och tillika utökning.

Det kan vara av vikt att stanna till vid det faktum att även tidningarnas orientering på den politiska skalan tycks ha kommit i andra hand efter överenskommelsen att ställa sig bakom Jubileumsutställningen. Detta gällde inte alla tidningar, men majoriteten. Både i diskussionsklubben på börsen och under pressmötet på Grand Hotell är det inte orimligt att peka på att en lösning i samförstånd kom att se dagens ljus. Harald Adelsohn, utställningens generalkommisarie, talade om att partilinjerna suddats ut och att det nu bara fanns ett parti, nämligen utställningspartiet.¹⁰² Kanhända fanns det också nu bara en tidning, nämligen utställningstidningen, vilket kan förklara det generella lugn som rådde i pressen främst lokalt men även nationellt fram till utställningens öppnande i maj 1923.

Göteborgs Morgonpost refererar den 11 januari 1921 till det val av ordförande och vice ordförande med flera till stadsfullmäktige och som gick av stapeln dagen innan.

Viss eldfängdhet kan spåras i artikeln då det i samband med liberalernas fortsatta allians med socialdemokraterna bland annat står att läsa:

”Men socialismens slagskugga har växt i storlek, och det fodras en oavlätlig vaksamhet av dem som icke vilja se vårt samhälle mer eller mindre avgjort ledas efter sådana hugskott som socialiststyret i vår huvudstad och på andra platser redan delvis gjort till verklighet.”¹⁰³

En sådan retorik är inte direkt förvånande, men desto mer förvånande är att stadsfullmäktige under samma möte diskuterat stadens ekonomiska borgen för utställningen samt beslutat om att söka ytterligare lotterimedel. Om dessa relativt viktiga och omfattande ekonomiska omständigheter står intet att läsa i tidningen.¹⁰⁴

Göteborgs-Posten publicerar den 11 juni 1921 en omfattande artikel vilken avsåg beskriva hur utställningsarbetet fortskred. Det är med en i det närmaste munter och välvilligt uppgiven språkdräkt denna artikel kläds:

”Tärningen är kastad. Hade man kunnat förutse den fredskris, som följde efter krigskrisen, skulle man måhända väjt för tanken att fira Göteborgs 300-årsminne med en dyrbar utställning. Men såsom förhållandena nu ligga finnes det ingen återgång. Och så tjänar det ingenting till att gå omkring och visa surmulenhet och misshumör. Sådant är direkt skadligt.”¹⁰⁵

Under den senare delen av perioden 1920-23 verkar det som tidigare nämnt ha varit en viss stiltje i mediedebatten. Men, det smyger sig i media fram en del nationella för att inte säga internationella aspekter av utställningen. En artikel i Ny Tid den 24 januari 1921, vilken kommenterar en artikel i Svenska Dagbladet den 21 januari, pekar på ett intrikat dilemma Sverige stod inför; relationen med Storbritannien. I artikeln föreslås en broderlig och försonande kontakt med stormakten i väster och som lök på laxen menar skribenten att ett specifikt engelskt område skulle tillföras utställningen:

”[...] på det blivande utställningsfältet i Göteborg finnas gott om utrymmen för en engelsk exposition. Särdeles vackert belägna outtagna områden finns i omedelbar närhet av exportutställningens centrala partier. Storbritannien skulle här kunna beredas en hedersplats utan att kunna skada någon.”¹⁰⁶

Den 24 januari 1921 refererade även Göteborgs Morgonpost till nämnda artikel i Svenska Dagbladet och där man särskilt pekade på att:

”Ha vi satt in vår prestige på ett sådant företag, må vi också se till, att det förs lyckligt i land. Det är därför ett r i k s i n t r e s s e att Göteborgsutställningen 1923 får allt det understöd, även från regering och riksdag, som erfordras, och att man i tid vidtager, anstalter för att göra utställningen till en stor succès, även ur synpunkten av en generalmönstring av svensk industri inför utlandet. I all synnerhet bör man inrikta ansträngningarna på att göra utställningen känd och populär inom den engelsktalande världen.”¹⁰⁷

Till skillnad från Ny Tid följde Göteborgs Morgonpost i samma tidning upp referatet till Svenska Dagbladet och redogjorde för plus och minus med en engelsk avdelning på Göteborgsutställningen. Tidningen menade nämligen att:

”Den huvudinvändning som kunde resas mot planen skulle gälla den möjliga olämpligheten att endast e t t främmande land bereddes möjlighet att här få göra propaganda för sin industri. [...] Skulle det vara lämpligt för engelsmännen att 1923 gästa oss i den stad, som har de direktaste förbindelserna med deras land, så ligger däri ingen större favorisering än att Danmark, Tyskland och Ryssland år 1914 gästade den hamnstad [Baltiska utställningen i Malmö] med vilken i varje fall de två närmaste Östersjöländerna hade sina livligaste förbindelser.”¹⁰⁸

Detta skede i utställningens historia har signifikant betydelse ty här kan en tanke på ytterligare en utvidgning av minneshögtidligheterna skönjas; utställningen var på väg att utvecklas till en världsutställning i och med intresset för Storbritanniens medverkan. Artikeln i Svenska Dagbladet, vilken refererades av både Ny Tid och Göteborgs Morgonpost, ledde även till att Göteborgs-Tidningen publicerade en artikel den 21 januari 1921, alltså märkligt nog tre dagar innan övriga göteborgsmedia publicerade sina artiklar och kommentarer. Göteborgs-Tidningen satte som rubrik på artikeln i fråga: ”Göteborgsutställningen världsutställning – en äventyrlig tanke” och pläderade för en sådan idé.¹⁰⁹

Bakgrunden till intresset för Storbritannien kan vara storpolitiskt; Sverige och Storbritannien hade under första världskriget haft en ganska frostig relation, mycket beroende på Sveriges vacklande inställning till att ansluta sig till Tyskland. Det svenska kungahusets protyska kontakter gjorde inte saken bättre. Den svenska envoyén i London, Erik Palmstierna, tillskrev i november 1923 Carlander ett brev där

denne tackade för att utställningen stärkt banden mellan de båda länderna.¹¹⁰ Hade nu Jubileumsutställningen i Göteborg blivit en utrikespolitisk faktor att räkna med blir nu en relevant frågeställning, att addera till utställningens nationella industrikaraktär.

Under den senare delen av åren 1920-23 förefaller pressen i staden och i landet ha övergått till att rationellt och sakligt rapportera utställningens framåtskridande. Mer eller mindre systematiska nedslag i pressen under den aktuella tiden, baserat på möten i stadsfullmäktige, ger inte mycket vid handen. Några exempel på medias rapportering kan vara Ny Tid som, med avseende på den planerade viadukten över Korsvägen, den 2 juni 1922 skriver att:

”Viadukten blir en träkonstruktion. Den kommer att gå från den högre belägna platsen utanför den nuvarande utställningsbyrån [Johannebergs Landeri i dagrens Landeripark] och sluta ned mot exportutställningen. Viadukten blir icke överbyggd men å båda sidor om densamma blir det bodar, som komma att hyras ut. Genom att strömmen av besökare måste passera viadukten blir bodarne utmärkta för firmor, som önska en effektiv reklam för sina varor. Bodarne skola nämligen hyras ut.”¹¹¹

Förutom att Ny Tid inledningsvis i artikeln redogör för konstruktionen av viadukten så tycks denna vänstertidning bekymra sig även för de lokala handlarnas marknadsföring och försäljningsutsikter. Kanhända ett lite oväntat perspektiv.

Göteborgs Morgonpost konstaterar den 25 november lakoniskt i en artikel att ”Det är märkvärdigt, vad en utställning kan rycka upp en stad”.¹¹² Artikeln ifråga återger en slags stadsvandring inför Jubileumsutställningen vilket inte kan anses vara ett speciellt laddat journalistiskt grepp. Vad mer signifikant är att personen som uttalat dessa ord inte är någon mindre än stadsfullmäktiges vice ordförande Herman Lindholm, stadsfullmäktiges förste socialdemokrat, tillika dess nästa ordförande. Det finns anledning att återkomma till denna person senare i uppsatsen.

Av naturliga skäl handlar medias bevakning av jubileumsåret fram till utställningen mycket om de förberedelser som pågick. Förevarande uppsats har som en av två frågeställningar att undersöka debatten i media inför utställningen. Efter de två huvudsakliga kriserna i april 1918 och i november 1920 ensade sig den lokala pressen mot samma mål; att rapportera utställningens fortskridande. Man bör ha i minnet att under hösten 1922 och våren 1923, så sent som fram till utställningens öppnande, pågick omfattande arbetspolitiska konflikter, bland annat byggarbetarkonflikter, till och

med skottlossning mellan strejkande arbetare och strejkbrytare i staden. Dessa händelser rapporterade tidningen *Arbetaren* som enda tidning.¹¹³

En omfattande sökning kring flertalet datum under denna period ger föga resultat; arbetarkonflikterna i Göteborg under våren 1923 rapporterades inte av lokala media oavsett politisk tillhörighet, dessa ägnade sig i det närmaste uteslutande åt att marknadsföra utställningen och att publicera allmänna och positiva artiklar.

Våren 1923 inträffade det tidigare nämnda maktskiftet i stadsfullmäktige och socialdemokrater tillsammans med kommunister fick då för första gången egen majoritet. Herman Lindholm vilken vi nu återkommer till var som gruppledare för den stora socialdemokratiska delen av stadsfullmäktige självskriven som stadsfullmäktiges nya ordförande. Det som nu skedde kan förmodligen enklast förklaras av att Herman Lindholm insåg sina begränsningar vad gällde nationell och internationell representationskonst, rutin och språkfärdighet samt möjligheterna till att på ett effektivt sätt ta över ordförandeskapet mitt under utställningsåret. Herman Lindholm avsåg sig nämligen temporärt ordförandeskapet i stadsfullmäktige till förmån för Carlander. Även om bevekelsegrunderna till beslutet var logiska visar detta beslut på ödmjukhet, insikt och förståelse för komplicerade politiska, kulturella och ekonomiska processer. När jubileumsutställningen öppnades var alltså Carlander åter stadsfullmäktiges ordförande även om ämbetet hade en något kosmetisk karaktär.

Houltz pekar på ytterligare en kanhända inte lika tilltalande förklaring till det temporära ordförandeskapet; socialdemokraterna och den övriga vänstern var möjligen inte så intresserade av att inneha värdskapet och ansvaret för en utställning de inte önskat eller i varje fall inte hade förordat.¹¹⁴

Men så var det då dags för utställningens högtidliga öppnande. Den 8 maj 1923 slog Jubileumsutställningen upp sina portar för allmänheten. I princip hela den lokala pressen rapporterade inför, under och efter själva utställningstiden mycket utförligt från en mängd olika tilldragelser. Staden levde med utställningen från 8 maj till 15 oktober; inga sura miner eller kritiska kommentarer från pressen står att finna, eller i alla fall ytterst få. Det ligger utanför detta arbetes ramar att spegla mediedebatten under utställningen men författaren tar ändå tillfället i akt att återge vad de fyra kartlagda tidningarna hade att säga om utställningen. Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning skrev den 8 maj 1923 att:

”Jubileumsutställningen i Göteborg är redan som yttre företeelse värd den största uppmärksamhet. Man kan betrakta den ur många synpunkter – som bidrag till ett samhälles och en landsändas självkänedom och självkänsla, som uttryck för en optimistisk vilja framåt i en tid av materiell och andlig nedstämning.”¹¹⁵

Göteborgs Morgonpost, en tidning vilken på många sätt kan påstås ha varit initierande för utställningens tillkomst, publicerar ett mycket omfattande artikelmaterial den 8 maj 1923 där blott ett kort referat, men likväl talande, återges:

”Nu uppgår den dag, mot vilken vår stads medborgare under långa tider blickat fram med omväxlande glädje och missmod, stolthet och fruktan. Ogynnsamma öden har fördröjt dess firande, och vid ett par tillfällen har skuggor och hinder hopat sig så att man knappast förmått se hur de kunnat övervinnas. Så har dock skett, och i dag firar Göteborg under deltagande av landets konung och hans hus, av kungl. maj:ts regering, representanter för riksdagen, för alla svenska stadssamhällen och många utländska länder och städer det högtidliga minnet av den regeringshandling, varmed den störste och mest framsynte av Vasaättens konungar lade grunden till det samhälle, som sedan växt till i omfång och betydelse på ett sätt som i någon mån torde få anses motsvara den store grundläggarens avsikter.”¹¹⁶

Göteborgs-Posten sällade i stort sett sig till de övriga tidningarna i sin rapportering från utställningens öppnande den 8 maj, därför kan det vara mer värdefullt att återge vad tidningen skrev den 8 maj 1953.

”Man torde också sociologiskt betrakta den som ett verk av en slutande epok. Till sitt initiativ och sitt praktfulla genomförande mitt under fredskrisen innebar den – liksom de monumentala institutionerna kring Götaplatsen och som Lorensbergssamfundets förnäma bebyggelse – den stora borgerliga 1880-talskulturens sista och kanske djärvaste insats i Göteborgs historia.”¹¹⁷

Ny Tid får avsluta denna kortfattade kavalkad med följande ord hämtade ur tidningen den 8/5 1923:

”Under det mest klara majväder om också med någon kylighet i luften har Göteborgs stora jubileumsfest idag officiellt tagit sin början. Staden strålar i den rikaste festdräkt med flaggor, vimplor och blommor och en viss helgdagsvila gör sig gällande i vad det gäller handeln och köpenskapen, då de flesta affärer och kontor samt verk och inrättningar som berämsat var hållas stängda.”

Den 13 oktober, det vill säga två dagar innan Jubileumsutställningen stängde sina portar för gott, sammanfattade Göteborgs-Posten utställningen på följande sätt:

”Är det för mycket sagt att ett Stor-Göteborg föddes den 8 maj 1923, och att kommande generationer skola betrakta Göteborgs jubileumsutställning 1923 såsom betecknande en ny epok i staden Göteborgs utveckling?”¹¹⁸

5.1.4 Utställningens beteckning

Det kan vara av intresse att närmare studera hur den omgivande politiska och ekonomiska miljön påverkade benämningen på jubileumsutställningen. Den 29 september 1916, i ett protokoll från Jubileumsstyrelsens möte, dök frågan i formella sammanhang upp för första gången:

”Af herr Lundström väcktes förslag om fastställande på ifrågavarande utställning; och blef denna fråga af styrelsen bordlagd.”¹¹⁹

Frågan om officiell beteckning på utställningen dyker åter upp den 22 november 1916 då styrelsen vid nästa sammanträde beslutade att söka vidare sakkunskap och att gå vidare med:

”Göteborgs stads 300-års utställning 1921 samt Göteborgs stads minnesutställning 1621-1921”¹²⁰

Den 15 december 1916 togs ärendet åter upp i jubileumsstyrelsen där Carlander rapporterar att denne:

” [...] på grund av styrelsens uppdrag under § 35 i protokollet för den 22 november 1916, i samråd med herr Lamberg, införskaffat utlåtande i fråga om samtliga inom styrelsen framkomna förslag till officiell benämning af utställningen från professorerna Gustaf Cederskiöld och Elof Hellquist. [...] beslutade styrelsen att för utställningen fastställa beteckningen » Göteborgs stads minnesutställning. 1621-1921 ».”¹²¹

Värt att notera är det fastställda förslaget skiljer sig en aning men att den djupare innebörden är desto större; ett punkttecken hade satts efter namnet och innan årsintervallet. Kanhända hade sakkunniga lagt märke till risken för syftningsfel. Klart är i alla fall att den nya beteckningen är något tydligare och mer slagkraftig. Den 25

september 1918 var det dags för utställningen att bli föremål för revidering av den fastställda beteckningen:

”Sedan förvaltningsutskottet denna dag hos styrelsen väckt förslag att hos stadsfullmäktige hemställa om framflyttande af tidpunkten för utställningen till år 1923, får förvaltningsutskottet under förutsättning, att styrelsen fattar beslut i enighet härmed, föreslå styrelsen att i fall af tidpunktens för utställningen framflyttande besluta att förändra beteckningen till » Göteborgs stads minnesutställning ».”¹²²

Denna förändring är analog med utställningens framflyttande till 1923 samt att det ursprungliga intervallet tappat i styrka. Lite mer än ett år senare, närmare bestämt den 4 december 1919, förändrades beteckningen på utställningen återigen:

”Då numera programmet för utställningen utvidgats med en allmän svensk afdelning för konsthantverk och industri samt en allmän svensk afdelning for exportartiklar, kan beteckningen på utställningen icke längre anses motsvara hela dess omfattning; och får därför förvaltningsutskottet hemställa till styrelsen att besluta: att förändra beteckningen till » Jubileumsutställningen i Göteborg 1923 » med underrubriker » Historisk Utställning. Svensk Exportutställning. Utställning af Svensk Konstindustri och Konsthantverk. Skandinavisk Konstutställning. Utlandssvensk Utställning. » ”¹²³

Således hade utställningen genomgått tre på varandra följande beteckningsbyten. Ett sådant frekvent namnbyte ter sig kanhända lite lustigt men avspeglar väl de förutsättningar och begränsningar utställningen levde under. Genom att betrakta de fyra namnen på utställningen kan på sätt och vis hela utställningsförloppet med kriser och förändringar skönjas.

Göteborgs stads minnesutställning 1621-1921; den ursprungliga tanken om att anordna festiviteter till stadens 300-årsminne. *Göteborgs stads minnesutställning. 1621-1921*; accentuerar mer de trehundra år som förloppet sedan grundandet, mer än själva stadsjubileet. *Göteborgs stads minnesutställning*; i och med framskjutandet av utställningen och det omarbetade programmet försvinner årtalet för utställningen. *Jubileumsutställningen i Göteborg 1923. Historisk Utställning. Svensk Exportutställning. Utställning af Svensk Konstindustri och Konsthantverk. Skandinavisk Konstutställning. Utlandssvensk Utställning*; visar tydligt hur utställningen förändrats och utökats samt att tyngdpunkten förflyttats från en minnenas utställning till ett jubileets

utställning, inte bara för staden utan för i princip hela västra Sverige, Sverige, Skandinavien samt till yttermera visso delar omvärlden.

Kärt barn har många namn brukar det heta – och så gäller också för utställningen i fråga. Förutom de fyra ovan nämnda beteckningarna står även ”*Göteborgsutställningen 1923*”, ”*Göteborgsutställningen*”, ”*Industriutställningen*”, ”*Världsutställningen i Göteborg*” samt ”*Jubileumsutställningen*” att finna i litteraturen.

5.1.5 Efterspel

Den 27 maj 1927, alltså lite mer än fyra år efter Jubileumsutställningens öppnande, undertecknade Axel Carlander och Henning Beyer Jubileumstyrelsens förvaltningsberättelse för tiden t.o.m. 31 oktober 1926.

Sammanfattningsvis ger denna förvaltningsberättelse vid handen att de beräknade utgifterna för utställningen, baserat på 1922 års finansplan, var cirka 11,4 miljoner kr och de verkliga utgifterna, jämfört med 1926 förvaltningsberättelse, var 18,5 miljoner kr. Det preliminära ekonomiska underskottet i monetära termer beräknades 1924 landa på nästan 5 miljoner kronor, mycket beroende på att utgifterna blivit cirka 50 procent högre än beräknat. I dagens penningvärde motsvarar detta cirka 127 miljoner i förlust. Intäkter i form av avgifter, hyror, abonnemang och rättigheter, och skatteintäkter får man förmoda, kunde med ett överskott räknas hem; det var de kulturhistoriska ansträngningarna och byggnadskostnaderna som sprängt ramarna. Kostnaderna för råvaror och arbetskraft hade ökat markant under utställningsarbetet på grund av den kortvariga högkonjunktur som inträffat.

Å andra sidan hade fyra till fem tusen arbetstillfällen skapats, stadens arkitektur och byggnationer, gator, parker, hamnanordningar och den nya flygplatsen bidrog positivt till att storstaden Göteborg kom att framträda. Enbart Liseberg, det vill säga det av Herman Lindholm föreslagna nöjesfältet, gav skatteintäkter motsvarande utställningens förlust redan 1952, dessutom en årlig vinst på 100,000 kr mellan 1924-1952. En ansenlig summa som i dagens värde uppgår till mångmiljonbelopp.¹²⁴

Till detta skall lägga flertalet svårberäknade vinster såsom stadens ansiktslyftning, nationell och internationell publicitet, grundläggandet av mäss-, evenemangs- och turiststaden Göteborg. Inte att förglömma de omfattande konstinventeringar och arkeologiska utgrävningar som genomförts och historiska samlingar som skapats.

6. RESULTAT

6.1 Inledning

Förevarande uppsatsarbete hade som syfte att förbättra kunskapen om Jubileumsutställningen i Göteborg 1923. Dels genom att undersöka hur göteborgstidningarna rapporterade kring utställningen och dels genom att söka spåra en speciell samförståndsanda mellan politik, näringsliv och kultur. Med avseende på arbetets omfång i tid och utrymme medgavs inte några större utsvävningar vilket resulterade i att endast fyra av Göteborgs lokaltidningar undersöktes. Med detta i minnet, och med avseende på det något snäva perspektiv som då uppstår, gav arbetet några slutsatser vid handen. Dessa slutsatser redovisas enligt nedan.

6.1.1 Hur framställdes utställningen utifrån tidningarnas politiska skala?

De undersökta tidningarna; det vill säga Göteborgs-Posten, Göteborgs Morgonpost, Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning samt Ny Tid, uppvisar förvånansvärd samstämmighet avseende Jubileumsutställningens varande eller icke varande. Vad som dock kan sägas är att det spretar något i de åsikter som publiceras fram till det som kan kallas för en vattendelare; det informella mötet i börshuset i november 1920. Efter detta möte råder milt uttryckt pressfrid där göteborgstidningarna från vänster till höger i huvudsak var positiva till Jubileumsutställningen. Den kritik som faktiskt framfördes kom från tidningar utanför Göteborg, t.ex. Stockholms-Tidningen, och/eller lokala relativt polariserade tidningar såsom VIDI.

6.1.2 Göteborgs Morgonpost: 1906-1912 konservativ; 1912-134 moderat

Göteborgs Morgonpost vilken från början varit drivande i utställningsfrågan höll genom hela processen en positiv attityd; alltifrån de initiala framstötarna och referenserna mellan Baltiska utställningen och nyttan av en utställning i Göteborg och till uppföljningen av utställningsprocessen. Göteborgs Morgonpost strävar också tidigt efter att komplettera en minnesutställningen kommunala delar med en kommunikationsutställning innefattande sjöfart, automobiler och flygväsendet, i samband med att Jubileumsberedningens preliminära betänkande blivit klart. En konst- och industriutställning var inte att tänka på tyckte tidningens redaktörer. Detta är analogt med Axel Carlanders initiala motion ty där nämns inte en sådan inriktning, dock var denne inte lika negativ till en konstutställning. Den första rejäla krisen i utställningsarbetet kom

när Blom och Dahlström motionerade för att utställningen skulle begränsas i omfattning och ambition. Märkligt nog tycks inte Göteborgs Morgonpost reagera över detta, i alla fall inte vad förevarande arbete kunnat påvisa. I samband med det informella börshusmötet publicerade dock tidningen en omfattande dementi om dess inställande. Desto mer eldfängd är dess reaktion på vänsterns intåg i stadsfullmäktige samt i positiv bemärkelse utställningens utveckling mellan åren 1920-23. Göteborgs Morgonpost var också relativt positiv till utställningens utvidgning i samband med Storbritanniens eventuella medverkan.

6.1.3 Göteborgs-Posten: 1859- liberal

Denna tidning ställde sig ganska neutral och saklig dels inför Baltiska utställningen 1914 och dels inför Axel Carlanders motion om en utställning i Göteborg. Det är först när tankarna börjar synas i debatten om en utvidgning, efter det preliminära betänkandet från Jubileumsberedningen, som tidningen tar till orda; minnesutställning, konstutställning, sjöfartsutställning samt utlandssvensk utställning är gott nog menar tidningen. Göteborgs-Posten intresserar sig mer för de tilltänkta byggnationer som utställningen kan bidra med; arkitektur, gator och parker är några exempel på detta. Dessutom propagerar man för en broförbindelse över älven samt nyttan av en ny centralbangård. Det är först i samband med Gustaf Blom och Axel Dahlströms tilltag att motionera mot utställningen som Göteborgs-Posten tänder till och uppvisar kritiskhet mot förslaget. Tidningen fortsätter dock i lugnare tempo att ställa sig positiv till resultatet av börsmötet och ägnar därpå resten av tiden fram till utställningens öppnande till att sakligt rapportera framåtskridandet.

6.1.4 Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning: 1832-1973 frisinnad-liberal

Tidningen reagerade precis som Göteborgs Morgonpost inte nämnvärt på vare sig kopplingen mellan Baltiska utställningen och en utställning i Göteborg. Den reagerade inte heller nämnvärt på Axel Carlanders motion om en utställning men med tiden publicerade tidningen vad som kan beskrivas som pamfletter för stadens infrastruktur; önskan om en centralbangård, något som den hade delvis gemensamt med Göteborgs-Posten. När det preliminära betänkandet såg dagens ljus intog tidningen positionen att en industri-, konst- och lantbruksutställning vore av godo med tillägget att restaurations- och nöjesavdelningar vore positivt. Intresset för en nöjesavdelning delade man för övrigt med Herman Lindholm, socialdemokrat och stadsfullmäktiges

första vänsterpolitiska ordförande, vilken vurmade för skapandet av ett nöjesfält; nämligen Liseberg. Tanken på en industriell dimension av minnesfestligheterna föll inte tidningen i smaken, detta kan förefalla märkligt – och det är det också. Förevarande arbete har inte kunnat, i kartlagt material, kunnat hitta en rimlig förklaring till att just denna tidning av alla ställt sig negativ till en industriutställning. Kanhända låg tidningens fokus på Göteborg och göteborgarna och andan i staden.

6.1.5 Ny Tid: 1892-1966 socialdemokratisk

Sist ut i genomgången av tidningar uppvisar ny Tid ett bedömt ointresse för Jubileumsutställningens varande eller inte varande. Det torde vara troligt att denna tidning intog en negativ och/eller i alla fall kritisk inställning i frågan men så visar sig ej vara fallet. I likhet med Göteborgs-Posten och Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning rapporterade Ny Tid sakligt och noggrant från Baltiska utställningen i Malmö. Inte heller i denna tidning återfanns några intresseyttringar för en framtida utställning i Göteborg. Tidningen redogjorde likaså sakligt, på gränsen till tråkigt, om Jubileumsberedningens preliminära betänkande.

Det är först vid diskussionen om utställningens utvidgande med en industriell utställning som Ny Tid tar ton; men det märkligaste sker då att tidningen tycks ta ställning för en industriutställning. Orsaksgrunden till detta, om man nu nöjer sig med det något torftiga källmaterialet och dess omfång i tid, baserat på vad tidningen verkligen återgav av debatter och uttalanden är måhända att ökad export innebar fler arbetstillfällen. Tidningen hade ju tillika med herrarna Blom och Dahlström haft siktet inställt på framtiden och inte enkom på dåtiden och minnesutställningen. I ljuset av en arbetar- och demokrati rörelse på frammarsch kan Jubileumsutställningen möjligen betraktas som ett tillfälle för högern att blicka bakåt mot fornstora dagar och för vänstern att blicka framåt mot nya och rättvisa lagrar. Däri kan man misstänka Ny Tids intresse och ställningstagande för en industriutställning. Precis som de övriga tre undersökta tidningarna faller Ny Tid in i en avsomnad, nästan avtrubbad rapportering från utställningens fortskridande. Mötet i börshuset var kanhända inledningen på denna process vilken inte ens fick tidningen att rapportera de arbetarkonflikter vilka drabbade utställningen på hösten 1922 och våren 1923. Inte ens strejkbrytare, skottlossning eller polisinsatser tycktes reta den journalistiska nerven hos tidningen i fråga.

6.1.6 Samförstånd mellan politik, näringsliv och kultur?

Förevarande kartläggning pekar på att de Göteborgska tidningarna uppvisat en något spretig, men inte betydlig, varians fram till borsmötet i november 1920. Därefter tågande media på i rak kolonn fram till utställningens öppnande. Stadsfullmäktige hade som princip att lösa vissa svårartade frågor i en informell diskussionsklubb innan dessa drabbade stadsfullmäktige. En samförståndsanda, vilken i sig är svårdefinierad och möjligen inte underbyggd, bygger på principen att Göteborg söker lösa eventuella problem smidigt och i samförstånd. Förevarande arbete har inte närmare undersökt en sådan föreslagen anda men det är tydligt att något fick de fyra kartlagda tidningarna, speciellt Ny Tid bör tilläggas, att ensa sina uppfattningar och hålla sig på mattan – i alla fram till och med att utställningen invigts.

7. DISKUSSION

7.1 Generellt

Förevarande arbete har haft som syfte att utöka kunskapen om Jubileumsutställningen i Göteborg 1923. Detta åstadkoms i huvudsak genom undersöka debatten i göteborgsmedia angående utställningen mellan åren 1914-23. Dessutom eftersöktes om det fanns en speciell samförståndsanda mellan politik, näringsliv och kultur angående utställningen. Arbetet har lidit av några hämskor, framförallt dess omfång i tid (15 hp) och därmed avgränsningen i mängden källmaterial som kunnat kartläggas och undersökas.

Det rikliga material som finns om Jubileumsutställningen är spritt på flera geografiska platser; Kurs- och Tidningsbiblioteket, övriga bibliotek vid Göteborgs universitetsbibliotek samt Chalmers tekniska högskolas bibliotek och Göteborgs stadsbibliotek, Landsarkivet i Göteborg, Stadsmuseet i Göteborg samt Region- och Stadsarkivet i Göteborg. En omfattande och riklig kartläggning har inte varit möjlig. Ett annat problem har varit att det källmaterial som verkligen undersökts likaså varit hämmat av omfångsramarna; antalet relevanta sökdatum med avseende på de göteborgstidningarna har nödgats bli beskuret. Att undersöka relevanta sökdatum (plus minus tre dagar) lämnar omfattande glipor mellan tidningsutgåvorna. Det är sannolikt att det i dessa glipor finns värdefullt källmaterial vilket inte kunnat nyttjas. Den politiska skalan i göteborgstidningarna känns inte helt komplett; det saknas adekvat vänsterperspektiv. En kartläggning av mediasituationen i Göteborg åren 1914-23 ger vid

handen att det verkar saknas vänstertidningar. På så sätt saknas ett viktigt balanserande perspektiv eftersom förevarande arbete och därmed dess resultat vilar på källmaterialets kvalitet.

Jubileumsutställningens avsevärda underskott förefaller ha berott på ökade kostnader för byggnationer vilka förvisso kom staden till godo, försäkringar, byggmaterial och arbetskraft. Den fredstida korta högkonjunkturen efter första världskriget drev upp priserna i byggsektorn. De mycket omfattande utgrävningarna av nya och gamla Lödöse samt övriga kulturhistoriska inventeringar och utställningar kostade enorma mängder tid och energi för att inte tala om ekonomiska medel. Kanske var detta egentligen en fråga för nationella statliga ansträngningar. Det myckna regnandet var också en källa till oro och gav kanske mindre besökare än förväntat.

Om fokus vänds mot det rådande forskningsläget återfinns en del av mediedebatten kring Jubileumsutställningen i detsamma; dock inte på det sätt som förevarande arbete begagnat sig av. Houltz omfattande avhandling om Jubileumsutställningens ur ett industrihistoriskt perspektiv har tillfört en del kunskap om göteborgsmidiernas rapportering kring utställningen. Även om metoden enligt tidigare diskussion lämnat en del luckor i undersökningen är det rimligt att påstå att förevarande arbete tillfört en på sätt och vis ny dimension av hur vi kan betrakta Jubileumsutställningen.

Förevarande arbetes två frågeställningar anses vara besvarade; kartläggningen av den aktuella tidningsdebatten pekar på ganska små skillnader i medias rapportering vilket i sig är ett resultat men till yttermera visso också pekar på att det faktiskt fanns en samförståndsanda mellan politik, näringsliv och kultur. Det är inte heller orimligt att tala om att det ur vissa perspektiv bara fanns ett politiskt parti i stadsfullmäktige efter mötet på Börsen i november 1920; nämligen ”Utställningspartiet” och bara en göteborgstidning; nämligen ”Utställningstidningen”.

Det vore av intresse att vidare undersöka göteborgstidningarna, framförallt genom att utöka omfånget på relevanta sökdatum, och/eller i närmare detalj studera vad som sagts eller inte sagts i stadsfullmäktiges debatter. Det vore också intressant att närmare undersöka hur Jubileumsutställningen påverkade och eventuellt påskyndade, den politiska, ekonomiska och kulturella omdaningen av staden. En gammal kultur, kanske uttryckt som Göteborgsliberalismen där handelshusens, köpmännens, grosshandlarnas och donationernas stad i och med utställningen gick i graven och en ny uppstod.

7.2 Specifikt

Det allra tydligaste, och kanske något oväntade, resultatet av förevarande arbete är dock symboliken i samband med Jubileumsutställningen. Sverige stod inför omfattande förändringar inom politik och demokrati. Allmän rösträtt, arbetarnas rättigheter och den nya tiden med industrialisering, folkhem och sociala rättigheter stod inför dörren. Mot detta stod det gamla; hyllandet av kungar, forna hjältar och vurmandet för ett svunnet Sverige. Jubileumsutställningen kan ses som vattendelare mellan gammal och nytt: en minnesutställning och en framtidsutställning på en gång. Jubileumsutställningen var kanske ett monument över en era som höll på att ta slut och att en ny var i antågande. Nya spelregler gällde i politiken och makten i stadsfullmäktige hade förskjutits åt vänster för lång tid framåt. Jubileumsutställningen 1923 var i mångt och mycket en final för det gamla Göteborg och dess kultur. Stadsfullmäktiges under utställningen tillfälligt förordnade ordförande Axel Carlander, Jubileumsutställningen som sådan och det gamla Göteborg levde under utställningssommaren 1923 på lånad tid – det var på sätt och vis en utdragen, vacker och vemodig svanesång.

Karl Westin sammanfattar i oktober 1924 med ömhet och vemod att utställningsäventyret i Göteborg så är överspelat med orden:

”Jubileumsutställningens korta sommarsaga är för länge sedan slutad, dess byggnader äro borta. Om också poesin dröjer kvar kring den täcka näckrosdammen, sända de stolta minareterna dock icke längre sina strålande ljuskaskader ut över utställningsområdet och staden. Ett i orosfyllda tider planlagt, under stora svårigheter målmedvetet utfört verk är fullgjort. Utställningen har som så många andra tilldragelser i livet gått att intaga sin plats i minnenas tempelgård.”¹²⁵

8. SAMMANFATTNING

Förevarande uppsats hade som syfte att utöka kunskapen om Jubileumsutställningen i Göteborg 1923 genom att specifikt undersöka två frågeställningar. Hur utställningen framställdes i fyra olika göteborgstidningar under åren 1914-23 med avseende på dessa tidningars politiska skala är den ena frågeställningen; den andra söker se om utställningen genomfördes i samförstånd mellan politik, näringsliv och kultur. En kombination av deskriptiva samt diskurs- och kulturanalytiska teorier utgjorde de teoretiska avgränsningarna i arbetet. Metoddelen av arbetet byggde på analyser av

fyra mikrofilmade göteborgstidningar under åren 1914-23. Dessa tidningar avsåg med hjälp av datum baserade på bedömningar av signifikanta beslut, motioner/propositioner eller andra dokument i Göteborgs stadsfullmäktige och/eller Jubileumsstyrelsen. Källmaterialet bestod i huvudsak av tidningsartiklar, kommentarer och redovisningar i media samt protokoll och handlingar från Göteborgs stadsfullmäktige respektive Jubileumsstyrelsen. En forskningsöversikt gav vid handen att kunskapen om utställningens mediala dimension lämnade en del kunskapsluckor. De två frågeställningarna anses ha blivit besvarade då förevarande arbete fick som resultat att de fyra göteborgstidningarna spretat något i sin inställning till Jubileumsutställningen men att det infunnit sig en slags borgfred efter ett möte på Börsen i Göteborg i november 1920 – oavhängigt tidningarnas politiska inriktning. Den kritik som faktiskt framfördes emanerade dels från enstaka lokala mer extrema tidningar eller från tidningar med sin hemvist utanför Göteborg. Den samförståndsanda som föreslagits anses kunna förklara denna likriktning av göteborgstidningarnas rapportering kring utställningen.

Ett mer oväntat resultat återfinns i en föreslagen syn på Jubileumsutställningen som en kulturhistorisk vattendelare mellan gammalt och nytt. Sociala, ekonomiska och politiska förändringar stod inför dörren eller hade redan inträffat i Göteborg såväl som i landet. Jubileumsutställningen kan ses som en slags svanesång för ett gammalt samhällssystem, kanhända slarvigt beskrivit som Göteborgsliberalismen, men också starten på ett nytt. Det är av intresse att vidare studera göteborgsmedia och deras rapportering, framförallt då det verkar saknas ett renodlat vänsterperspektiv i den aktuella debatten. Att vidare avsöka de glapp mellan sökdatum som nöden, av tidsskäl, påtvingat förevarande arbete skulle också kunna ge mer kött på benen och öka kunskapen om mediedebatten. Avslutningsvis vore det av intresse att vidare undersöka omständigheterna kring tillblivelsen av för staden signifikanta byggnationer; arkitektävlingen bakom Götaplatsens tillkomst är ett sådant område.

*Stora gården med utsikt mot norr från Minneshallens terrass, till vänster om de båda minareterna skymtar det nybyggda Konstmuseet. Byggnaden med kupol i bildens borte del är utställningens huvudentré.
(Med tillstånd av Göteborgs Stadsmuseum)*

9. NOTFÖRTECKNING

¹ De permanenta stadsprivilegierna utfärdades 4 juni 1621 men det hade utfärdats interminsprivilegier redan i mars år 1619.

² Louise Brodin och Vibeke Carlander, (red), *Göteborgsutställningen 1923. Hågkomster och framtids-spår*, Slovenien, 2006, s. 29.

³ Björn Linn och Britt Tunander, "Göteborgsutställningen 1923", Nationalencyklopedin, Bd 8, Höga-näs, 1992, s. 272.

⁴ Göteborgs stadskansli, tjänsteutlåtande 1818/09, 2009.

⁵ Beslutande organ i Göteborgs kommun, mellan 1862-1971 benämnt stadsfullmäktige och från 1971 och framåt kommunfullmäktige.

⁶ Sven Tollin, *Svensk dagspress 1900-1967: en systematisk och kommenterad kartläggning*, Stock-holm, 1967.

⁷ Ur utställningens officiella program *Dagens program 9/5 1923*.

⁸ Bertil Andersson, *Från fästningsstad till handelsstad 1619-1820*, Stockholm, 1996, s.20.

⁹ Det kan vara på sin plats att reda ut begreppen kring befästningarna i och kring Göteborg över tid. Den ursprungliga Älvsborgs fästning, ibland benämnd *Älvsborgs slott* eller *Gamla Älvsborgs fästning*, var belägen vid Klippan i dagens Göteborg vid Göta älvs södra strandbank. Fästningen omtalas första gången 1366 och besattes av både norrmän och danskar fram till 1612 då den förblev i svenska händer. Åren 1660-73 monterades fästningen ner och raserades slutligen. Dess namn levde dock bitvis kvar i den nya fästning, *Nya Älvsborgs fästning*, vilken uppfördes på det mer strategiska läget på Kyrkogårdsholmen längre ut i Älvsborgsfjorden. Fästningen började byggas 1653 och kom att kompletteras och utökas tills den utdömdes som fästning 1869. På västerberget, på södra sidan av Göteborgs hamninlopp, ligger än i dag det mer moderna befästningssystemet *Älvsborgs fästning*. Denna befästning byggdes mellan åren 1899-1906 och inkluderar dels Oscar II fort, Götiska batteriet samt diverse mindre befästningar med artilleri och minstationer på öar i dess närhet. Älvsborgs fästning utgick ur krigsorganisationen så sent som 1970. Vad gäller namnet Göteborg finns det belägg för det dyker upp första gången i samband med Karl IX *Göteborg* eller Färjenäs beläget på Hisingen på andra sidan älven, mitt emot Gamla Älvsborg. Detta Göteborg började byggas 1602 men brändes av danskarna redan 1611. Gustav II Adolf sökte nu säkerställa landets handels- och militärstrategiska läge genom att bygga en befäst stad; stadsfästningen och dagens *Göteborg*, vilken började byggas 1619 och som fick sina stadsprivilegier 1621. Carina Bramstång, *Fästningen Göteborg, samlingar till stadens arkeologi*, Kalmar, 2006, s. 7-11; Gunilla Enhörning, *Landerierna i Göteborgs stadsbyggande*, Pozkal, 2006, s. 17-19; Bertil Andersson, *Från fästningsstad till handelsstad 1619-1820*, Stockholm, 1996, s. 19-35; Rikard Eklund, *Låset i väster, Götiska batteriet: ett kulturanalytiskt perspektiv*, opublicerad B-uppsats, Göteborgs universitet VT 2010, s. 35.

¹⁰ Älvsborgs första lösen bestod i att Sverige tvingades betala en summa av 150 000 riksdaler, Älvsborgs andra lösen utgjordes av ett belopp på en miljon riksdaler. Ulf Sundberg, *Svenska krig, 1521-1814*, Smedjebacken, 2002, s. 420-21. 100 miljoner respektive 500 miljoner omräknat enligt konsumentprisindex är dock bara en ungefärlig summa.

¹¹ Den inledande historiska översikten är sammanställd av uppgifter från Bramstång 2006, s. 7-11; Enhörning 2006, s. 17 och Andersson 1996, s. 20-22.

¹² Stig Hadenius, Björn Molin och Hans Wieslander, *Sverige efter 1900: En modern politisk historia*, Stockholm, 1991, s. 87-90.

¹³ Riksbanken, Från världskrig till världskrig, 10/1 2011, <http://www.riksbank.se/templates/Page.aspx?id=30880>

¹⁴ Sixten Strömbom, "Göteborgs minnesutställning 1923", *Göteborg förr och nu, Göteborgs hembygdsförbunds skriftserie 6*, (1970), s. 10.

¹⁵ Ingmar Hasselgréen, "Altaret i Göteborgs domkyrka", *1600- och 1700-talsstuder i Västergötland, Västergötlands fornminnesförenings tidskrift 1973-1974*, (1973), s. 189.

-
- ¹⁶ Diskonter var tidigare beteckningen på vad som idag kallas affärsbank, byggnationen av Göta kanal finansierades delvis med hjälp av sådana banklån, det vill säga diskontlån.
- ¹⁷ Göteborgs-Posten (GP), 10/11 1915.
- ¹⁸ Agne Rundqvist, *Kronologiska anteckningar om viktigare händelser i Göteborg*, Göteborg, 1982, s. 149.
- ¹⁹ Göteborgs Jubileumsnämnds redovisning av 350-årsjubileets evenemang, *Jubileumsåret 1971*, Göteborg, 1971, s. 3-6.
- ²⁰ Göteborgs-Posten, 12/4 1998.
- ²¹ Anders Ekström, *Den utställda världen: Stockholmsutställningen 1897 och 1800-talets världsutställningar*, Stockholm, 1994.
- ²² Per G. Rådberg, *Stockholmsutställningen 1930: Debatt och kritik*, Stockholm, 1964.
- ²³ Göran Christensson, Anne-Marie Ericsson och Per-Jan Pehrsson, *Baltiska utställningen 1914*, Lund & Malmö, 1989, Conny Karlsson, *Lundautställningen 1907*, Lund, 2007, Agne Rundqvist, *Kronologiska anteckningar om viktigare händelser i Göteborg* samt Stellan Granat, "Industri- och hantverksutställningen i Uddevalla 1928 och dess föregångare", *Bohuslän, Uddevalla: Bohusläns museum, 1979-21*, (1999), s. 27-36.
- ²⁴ Anders Houltz, *Teknikens tempel: Modernitet och industriarv på Göteborgsutställningen 1923*, Hedemora, 2003, s. 35.
- ²⁵ Kent Olsson, *Göteborgs historia III: Näringsliv och samhällsutveckling. Från industristad till tjänstestad 1920-1995*, Göteborg, 1996, s. 18.
- ²⁶ Kent Olson 1996, s. 23.
- ²⁷ Sixten Strömbom 1970, s. 25.
- ²⁸ Brodin och Carlander 2006, s. 41.
- ²⁹ Sixten Strömbom, Göteborgs-Posten, 8/5, 1953.
- ³⁰ Jubileumsstyrelsen, Göteborgs stads minnesutställning 1621-1921, Handlingar (JSP), 1-14, 15 och 16-34, 36-48, nr: 1, § 4, s. 3.
- ³¹ Bengt Lundberg och Per Rådberg, (red), *Kunskapsarv och museum. Rapport från museidagarna 1995 och 1996 i Umeå*, 1997, s. 129.
- ³² Karl-Erik Larsson, *Kunskapsarv och museum. Rapport från museidagarna 1995 och 1996 i Umeå*, Umeå, 1997, s. 151-157.
- ³³ Houltz 2003, s. 16.
- ³⁴ Brodin och Carlander 2006.
- ³⁵ Jubileumsutställningen, Kapsel 1: handlingar rörande en eventuell utställning i Göteborg, "Protokoll över interimskommitténs möte 19/1 1909", Göteborgs Stadsmuseums arkiv, GSM.
- ³⁶ Motion 21 januari 1915, Göteborgs Stadsfullmäktiges Handlingar, 1915, no: 22.
- ³⁷ Göteborgs Morgonpost (GMP), 15/5 1914.
- ³⁸ Ny Tid, 15 maj och 16/5 1914.
- ³⁹ Ny Tid, 1/5 1914.
- ⁴⁰ Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning (GHST), 14/5-16/5, 18/5 och 19/5 1914.
- ⁴¹ GP, 13/5, 16/5 1914.
- ⁴² Sixten Strömbom 1970, s. 11.
- ⁴³ GMP, 17/6 1922.
- ⁴⁴ Motion 21/1 1915, Göteborgs Stadsfullmäktiges Handlingar (GSFH), handlingar nr: 22 1915.
- ⁴⁵ Motion no 22 1915.
- ⁴⁶ Motion no 22 1915.
- ⁴⁷ GMP, 23/1 1915.
- ⁴⁸ GMP, 23/1 1915.
- ⁴⁹ Axel Carlanders personliga anteckningar, Göteborgs Landsarkiv 1933-34, s. 74, A 290; III, och Houltz 2003, s. 56.
- ⁵⁰ Houltz 2003, s. 57.
- ⁵¹ GHST, 23/1 1915.
- ⁵² GHST, 23/1 1915.

-
- ⁵³ GHST, 23/1 1915.
- ⁵⁴ Houltz 2003, s.59, och GSFH, no 152, 1916, Jubileumsstyrelsen, protokoll, nr 1 § 1, s.1, 1916.
- ⁵⁵ GSFH nr: 22 1915 samt GMP, 9/11 1915
- ⁵⁶ GSFH nr: 368, 1915.
- ⁵⁷ GMP, 10/11 1915.
- ⁵⁸ Göteborgs stadsfullmäktige, handlingar samt protokoll, betänkande och stenografiska avskrifter.
- ⁵⁹ GHST, 9/11 1915.
- ⁶⁰ GHST, 23/1 1915.
- ⁶¹ GHST, 9/11 1915.
- ⁶² GHST, 11/11 1915.
- ⁶³ GP, 10/11 1915.
- ⁶⁴ GSFH, protokoll nr: 16 § 8, 1915.
- ⁶⁵ Brodin och Carlander 2006, s. 11.
- ⁶⁶ GMP, 19/5 1916.
- ⁶⁷ GMP, 20/5 1916.
- ⁶⁸ GMP, 26/11 1915.
- ⁶⁹ GHST, 26/11 1915.
- ⁷⁰ GMP, 26/11 1915.
- ⁷¹ GP, 26/11 1915.
- ⁷² Kungliga myntkabinettet, ”räkna ut penningvärdet”, http://www.myntkabinettet.se/web/Rakna_ut_penningvardet.aspx.
- ⁷³ JSP, nr: 21 s. 5 1919.
- ⁷⁴ JSP, nr: 22 s. 5 1919.
- ⁷⁵ JSP, nr: 1, § 14, s.7 1916.
- ⁷⁶ JSP, nr: 6, s. 1 1917.
- ⁷⁷ GSFH, nr: 152 och JSP nr: 1, s. 2, 1916.
- ⁷⁸ JSP, nr: 1, s. 4, 1916
- ⁷⁹ Houltz 2003, s. 57.
- ⁸⁰ Martin Fritz, Göteborgs historia: näringsliv och samhällsutveckling, 2, Från handelsstad till industristad 1820-1920, Stockholm 1996, s. 308.
- ⁸¹ Kent Olsson, 1996, s. 17.
- ⁸² GSFH, nr: 35 1918.
- ⁸³ GMP, 26/4 1918 och GSFH nr: 35, s. 28 1918.
- ⁸⁴ GP, 27/4 1918.
- ⁸⁵ Houltz 2003, s. 61., och Artur Attman, Stig Boberg och Arne Wählstrand, *Göteborgs stadsfullmäktige 1863-1962, III, Stadsfullmäktige, stadens styrelser och förvaltningar*, Göteborg, 1971, s. 76-90.
- ⁸⁶ Ny Tid, 16/4 1918 och Attman, Boberg och Wählstrand 1971, s.76-84.
- ⁸⁷ Attman, Boberg och Wählstrand 1971, s. 80.
- ⁸⁸ GP, 16/11 1918.
- ⁸⁹ JSP, nr: 15, s. 28 1918.
- ⁹⁰ Ny Tid, 27/9 1918.
- ⁹¹ Ny Tid, 16/11 1918.
- ⁹² GHST, 7/5 1923.
- ⁹³ JSP, nr: 22, § 96, s.7 och nr: 23, § 105, s.7 1919.
- ⁹⁴ Karl Westin, *Göteborgs jubileum 1923, högtidlighållandet av Göteborgs stads 300-årsminne och tilldragelser i samband med Jubileumsutställningens*, Stockholm 1924, s. 5-6.
- ⁹⁵ Attman 1971, s. 73-75.
- ⁹⁶ VIDI, 22/12 1920.
- ⁹⁷ Houltz 2003, s.64.
- ⁹⁸ GMP, 30/11 1920.
- ⁹⁹ GMP, 30/11 1920.
- ¹⁰⁰ GMP, 30/11 1920.

-
- ¹⁰¹ GP, 8/12 1920.
- ¹⁰² Houltz 2003, s. 65.
- ¹⁰³ GMP, 11/1 1921.
- ¹⁰⁴ GSFH, nr: 1 § 34 & 35 s.16 1921.
- ¹⁰⁵ GP, 11/6 1921.
- ¹⁰⁶ Ny Tid, 24/1 1921.
- ¹⁰⁷ GMP, 24/1 1921.
- ¹⁰⁸ GMP, 24/1 1921.
- ¹⁰⁹ Göteborgs-Tidningen, 21/1 1921.
- ¹¹⁰ Brodin och Carlander 2006, s.79.
- ¹¹¹ Ny Tid, 2/6 1922.
- ¹¹² GMP, 25/11 1922.
- ¹¹³ Arbetaren, 9/5 1923.
- ¹¹⁴ Houltz 2003, s.76.
- ¹¹⁵ GHST, 8/5 1923.
- ¹¹⁶ GMP, 8/5 1923.
- ¹¹⁷ GP, 8/5 1953.
- ¹¹⁸ Walther Sholes, den amerikanske konsuln i Göteborg, uttryckte detta i en tidningskrönika, GP, 13/10 1923.
- ¹¹⁹ JSP, nr:1, § 21, s.19 1916.
- ¹²⁰ JSP, nr:1, § 35, s.24 1916.
- ¹²¹ JSP, nr:1, § 41, s.26 1916.
- ¹²² JSP, nr: 20, § 84, s.13 1918.
- ¹²³ JSP, nr:24, § 119, s.5 1918.
- ¹²⁴ Brodin och Carlander 2006, Houltz 2003 och Westin 1924.
- ¹²⁴ Westin 1924, s. 1.

10. KÄLLOR OCH BEARBETNINGAR

10.1 Otryckta källor

10.1.1 Arkiv

Stadsmuseets arkiv, Göteborg (SAG).

Universitetsbibliotekens arkiv, Göteborg (UAG).

10.1.2 Internet

Myntkabinettet, http://www.myntkabinettet.se/web/Rakna_ut_peningvardet.aspx

Riksbanken, <http://www.riksbank.se/templates/Page.aspx?id=30880>

10.1.3 Opublicerade uppsatser

Rikard Eklund, ”Låset i väster, Götiska batteriet: ett kulturanalytiskt perspektiv”, opublicerad B-uppsats, Göteborgs universitet VT 2010.

10.2 Tryckta källor och bearbetningar

Andersson, Bertil, *Från fästningsstad till handelsstad 1619-1820*, Stockholm, 1996.

Attman, Arthur, Stig Boberg och Arne Wåhlstrand, *Göteborgs stadsfullmäktige 1863-1962, III, Stadsfullmäktige, stadens styrelser och förvaltningar*, Göteborg, 1971.

Bramstång, Carina, *Fästningen Göteborg, samlingar till stadens arkeologi*, Kalmar, 2006.

Brodin, Louise och Vibeke Carlander, (red), *Göteborgsutställningen 1923. Hågkomster och framtids spår*, Slovenien, 2006.

Christensson, Göran, Anne-Marie Ericsson och Per-Jan Pehrsson, *Baltiska utställningen 1914*, Lund

-
- & Malmö, 1989.
- Ekström, Anders, *Den utställda världen: Stockholmsutställningen 1897 och 1800-talets världsutställningar*, Stockholm, 1994.
- Enhörning, Gunilla, *Landerierna i Göteborgs stadsbyggande*, Pozkal, 2006.
- Fritz, Martin, *Göteborgs historia: näringsliv och samhällsutveckling, 2, Från handelsstad till industristad 1820-1920*, Stockholm 1996.
- Granat, Stellan, "Industri- och hantverksutställningen i Uddevalla 1928 och dess föregångare", *Bohus län, Uddevalla: Bohusläns museum, 1979-*, 21, (1999).
- Hadenius, Stig, Björn Molin och Hans Wieslander, *Sverige efter 1900: En modern politisk historia*, Stockholm, 1991.
- Hasselgréen, Ingmar, "Altaret i Göteborgs domkyrka", *1600- och 1700-talsstudier i Västergötland, Västergötlands fornminnesförenings tidskrift 1973-1974*, (1973).
- Houltz, Anders, *Teknikens tempel: Modernitet och industriarv på Göteborgsutställningen 1923*, Hedemora, 2003.
- Karlsson, Conny, *Lundautställningen 1907*, Lund, 2007.
- Larsson, Karl-Erik, *Kunskapsarv och museum. Rapport från museidagarna 1995 och 1996 i Umeå*, Umeå, 1997.
- Linn, Björn och Britt Tunander, "Göteborgsutställningen 1923", *Nationalencyklopedin*, Bd 8, Höga näs, 1992.
- Lundberg, Bengt, och Per Rådberg, (red), *Kunskapsarv och museum. Rapport från museidagarna 1995 och 1996 i Umeå*, 1997.
- Olsson, Kent, *Göteborgs historia III: Näringsliv och samhällsutveckling. Från industristad till tjänstestad 1920-1995*, Göteborg, 1996.
- Rundqvist, Agne, *Kronologiska anteckningar om viktigare händelser i Göteborg*, Göteborg, 1982.
- Rådberg, Per G., *Stockholmsutställningen 1930: Debatt och kritik*, Stockholm, 1964.
- Strömbom, Sixten, "Göteborgs minnesutställning 1923", *Göteborg förr och nu, Göteborgs hembygds förbunds skriftserie 6*, (1970).
- Tollin, Sven, *Svensk dagspress 1900-1967: en systematisk och kommenterad kartläggning*, Stockholm, 1967.
- Westin, Karl, Göteborgs jubileum 1923, högtidlighållandet av Göteborgs stads 300-årsminne och tilldragelser i samband med Jubileumsutställningens, Stockholm 1924.